

ВОЈВОДА МИЋО ЉУБИБРАТИЋ О УСТАНИЧКОМ ПОКРЕТУ У ХЕРЦЕГОВИНИ И ВАН ЊЕ Збирка необјављених и мање доступних текстова

Да се што више приближим савршенству правог патриоте

За почетак

Значај војводе Михаила Мића/Миће Љубибратића (Љубово крај Требиња, 1839 – Београд, 1889) за подстицаје на револуционарне промене родне му Босне и Херцеговине од 1855. до 1882. године – прво против османске, а после Берлинског конгреса против хабзбуршке владавине – опште је признат. Осим што је био један од малобројних великих идејних и стварних покретача борбених покушаја ослобођења од туђинске власти, Љубибратић је био и редак мислилац, писац, радник на измирењу хришћана и муслимана, како вели, истог порекла, крви и језика, у циљу постизања народне интеграције и заједничког деловања за свесрпску односно општу словенску ствар. То што ни на једном од оба поља вишедеценијског упорног рада није било много успеха, мало утиче на историјску важност његових дотичних текстова.

Еминентни историчари, попут Васа Чубриловића, Милорада Екмечића и Душана Берића, радо су користили архивску грађу тог изванредног националног радника. И ми можемо бити захвални што је мноштво његових текстова очувано, а делом и интегрално објављено. Што се грађе из пишчеве заоставштине тиче, то су Саво Љубибратић и Тодор Крушевац урадили 1954–1960,¹

¹ О и из грађе која је мало касније предата мостарском Архиву Херцеговине, др Саво Љубибратић и Тодор Крушевац су објавили:

- Прилози за проучавање херцеговачких устанака 1857–1862 године. Из преписке војводе Мића Љубибратића, *Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине*, VI/1954, 167–191.
- Prilozi za proučavanje hercegovačkih ustanaka u 1857–1878. god. Iz arhiva Mića Ljubibratića, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, VII/1955, 185–204.
- Прилози за проучавање херцеговачког устанка. Из архива Мића Љубибратића, *Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине*, VIII/1956, 301–340.
- Prilozi proučavanju hercegovačkog ustanka u 1875. god. Iz arhiva vojvode Miće Ljubibratića, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, IX/1957 (1958), 257–276.
- Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875.–1878. godine (Iz arhiva vojvode Mića Ljubibratića – V), *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XI/1960 (1961), 149–172.

док је Данило Радојевић 2018. посебно објавио и коментарисао Љубибратићев битан одговор на питања Матије Бана о његовој улози у устанку 1875. и пре тога.² Изузев ових библиографских јединица, ми нисмо упознати са другим објављеним изворима те врсте.

Уз сву захвалност за рад споменутих претходника, треба ипак да констатујемо да има још подоста необјављених текстова (понекад и њихових делова) историјско-политичког значаја. Могуће да је тај део фонда остао затворен за ширу јавност због осетљивог садржаја, као што су, на пример, однос са Цетињем, карактеризација Црногораца, Арнаута, католика/Хрвата, муслимана/Турака и Јевреја; упоређивање историјске вредности трију династија за ослобођење и уједињење Српства.

Највећи део доле изложених текстова је на српском језику и потиче из Архива Херцеговине у Мостару (оригинални документи) и требињске испоставе Архива Републике Српске (фотокопије истих), док их има и из Архива Историјског института САНУ (АИИ САН), као и у Државном архиву у Дубровнику (ДАДУ).³ Та досад углавном заборављена грађа је у овом прилогу допуњена неким у овом контексту релевантним писмима и прогласима одштампаним у мало познатим књигама, часописима и новинама, али која је без покрића у рукописима из Личног фонда Мића Љубибратића у Архиву Херцеговине у Мостару (ЛФМЉ АХМ), то јест у јединој великој збирци његових рукописа. Тај додатни материјал је делом на матерњем, а делом на страним језицима. У тим јавним Љубибратићевим наступима каткад уочавамо јак уплив коаутора, било војводиног ађутанта и секретара Косте Грујића⁴, било француског добровољца капетана Огиста Барбјеа (Auguste Barbieux)⁵. Додати су доле Љубибратићев апел Мађарима из 1884. и његов позив добровољцима за рат против Бугарске следеће године, чиме се његова ратничка каријера и завршила.

² Danilo Radojević, Izvještaj Mića Ljubibratića Matiji Banu, *Matica Crnogorska*, br. 73, proleće 2018, 653–678. Заобилазећи копију одговора господину Бану из Љубибратићеве заоставштине објављену, заједно са питањима господина Бана, у Љубибратића и Крушевца, *н. д.*, VII/1955, 187–188. и нап. 2, већ ослањајући се на оригинално писмо из личног архива М. Бана у АИИ САН, где Банов списак питања и датум Љубибратићевог одговора очигледно недостају, Радојевић тврди – уз друге нетачности – да питања и одговори датирају из лета 1876 (Radojević, *н. д.*, 671), док је, у ствари, реч о крају 1883. године. У ЛФМЉ тај концепт носи број 1543.

³ Музеј Револуције (сада Историјски музеј Босне и Херцеговине) у Сарајеву има оригинал МЉ-674а.

⁴ Костадин Коста Грујић/Груић (Нови Сад?, 1846 – Београд, 1903)

⁵ Огист Барбије (Auguste Barbieux; Roubaix код Lille, 1845 – Бањани, 1876), добровољац у легији странаца под командом војводе М. Љубибратића, којем је у чину капетана служио нарочито као специјалиста за коришћење динамита. Опширније о овом занимљивом Французу у: René Grémaux, Cannon Jane Out of Luck, or What Happened to the Mountain Guns Purchased by the Dutch Amazon Miss Merkus for the Herzegovina Insurrection in 1876, *Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas* (Regensburg), Band 82, 2024 (у припреми за штампу)

Ми не тврдимо да је са доле представљеном збирком релевантна грађа исцрпљена, јер АХМ још није сасвим претресен, а други архиви би могли имати неко неоткривено благо.

Када су Саво Љубибратић и Тодор Крушевац између 1954. и 1960. обрађивали и издавали део ове грађе, документи још нису прешли из приватних руку, заправо из власништва кћери др Саве Љубибратића, у АХМ. Почетком седамдесетих година прошлог века ЛФМЉ, једина велика збирка Љубибратићевих писама и других рукописа, архивски је сређена, чиме је сваки документ добио регистарски број и, по могућности, доведен у хронолошки ред. Тада је грађа пунила пет архивских кутија, од чега су иза грађанског рата деведесетих остале свега три кутије. Наставак приређеног објављивања из споменутог фонда, у облику какав је овде пред вама, намерава да допринесе што бољој свеопштој хронологији и међусобној повезаности грађе. Сам чин изношења докумената из архива и њихово стављање на увид јавности може бити од важности за очување вредног садржаја старих рукописа после евентуалног новог физичког пропадања или нестанка оригинала.

Све док не постоји свеобухватно научно-критичко издање Љубибратићевих битнијих текстова из АХМ и АИИ, збирка која сада следи биће, надајмо се – поред гореспоменутих ранијих објављивања изворног материјала⁶ – корисно истраживачко помагало за дубље упознавање развоја политичког мишљења и устаничког деловања Мића Љубибратића.

Неке опаске на крају

Статус доле наведених текстова често није сасвим јасан. Наиме, не зна се да ли се ради о концепту или копији, да ли је текст у том облику стварно послат или није. Свакако је писцу било стало до очувања свих њих, јер их је свесно и савесно предао поколењу. Рукописна грађа пати и од других нејасноћа, које се односе на употребу великих и малих слова на почетку речи. Подвучена места у концептима и копијама су овде само подвучена уколико нам се чинило врло вероватним да потичу од самог писца, а да их касније нису додали други. Наша транскрипција покушава бити што ближе оригиналу, осим у случају избрисаних места у тексту, која смо само преузели уколико су била читљива и – такође по нашој процени – од неке додатне вредности за разумевање.

Главна омашка ове збирке је полемичко писмо књазу Николи, написано пролећа 1876. из аустријског заточења. С. Љубибратић и Т. Крушевац су 50-тих година прошлог века од свих 56 страна имали на располагању само првих 16,

⁶ И међусобна преписка супружника Миће и Маре садржи подоста политичких елемената, о томе види ауторов текст Занемарени приватни подаци из Личног фонда Миће Љубибратића у Архиву Херцеговине и Архиву Републике Српске. Преписка Миће Љубибратића и Маре Љубибратићке (јун 1875 – август 1876), *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, XIII/13, 2021, 147–173. и XIV/14, 2022, 99–131.

које су тада и објавили.⁷ Иако је одавно цели текст пронађен, прочитати то поучно штиво о проблематичном односу са званичном Црном Гором је до данас привилегија корисника архива, али се то стање мењало објављивањем у Гласнику Удружења архивских радника Републике Српске.

Скраћенице:

AI – Analitički inventar Mića Ljubibratić, original, kucano mašinom (LFMLj)

АИИ САНУ – Архив Историјског института Српске академије наука и уметности, Београд

HR DADU – Državni Arhiv u Dubrovniku. K. Vlastelinski, obiteljski i osobni arhivski fondovi. Fond obitelji Čingrija 257 – kutija 12 – hercegovačka buna g. 1875–1877

МЉ – види ЛФМЉ

LFMLj АНМ – Lični fond Mića Ljubibratića, Arhiv Hercegovine Mostar (фотокопије у: Архив Републике Српске, канцеларија у Требињу)

Грађа хронолошки распоређена по годинама настанка докумената

- I. Интегрални документи (иако понекад некомплетно очувани или уопште недовршени) и неки цели други текстови
- II. Трагови можда несталих докумената из ЛФМЉ по овећим пасусима цитираним у стручној литератури

I ИНТЕГРАЛНИ ДОКУМЕНТИ

1868

МЉ-17 Београд 17.3.1868, главарима југоисточне Херцеговине (концепт)

у Биограду 17 Марта 1868.

Војводи Богдану Зимоњићу, Војводи Симу Бачевићу, Луци Петковићу Спасу Асановићу, Дамјану Паријезу, и Свијем Главарима Бањана, Рудина, Коренића, Зубаца, Крушевице и Суторине

Братска поздрав!

Тужни гласови гладнога народа у јужној Херцеговини допрли су до уши нашега Милостивога оца⁸, кој одма нареди да се подијели гладному народу двије хиљаде и пет стотина /2500) стара⁹ жита. Од тога пало је на дио около

⁷ Љубибратић и Крушевац, *н. д.*, VIII/1956, 304–305, 309–320.

⁸ Михаило Обреновић или Никола Петровић Његош

⁹ Стър – житна мера од 120 млетачких литара

шест стотина стара на Бањане, Рудине, Корјениће, Зупце, Крушевице и Суторину,

Жито за ова племена доћиће у Нови на Г. Марка Комненовића.

Састаните се по Бањанима, или на кому другому мјесту, призовите неколико главара из Рудина као Вука Алексића и Рада Бабића, из Корјенића, као Стојана Стојова и Тома Перова, па они

(стр. 2)

дио што падне на та три племена раздијелите на ону сиротињу која никако нема шта изјести. Начините за свако племе по један тевтер, у кому ће бити написана имена сиромаша и мјера жита, тај тевтер нека подпишу главари свакога племена. Па са тијем тевтером треба да оде један главар до марка Комненовића.

Упореди:

AI, str. 5, br. 17: Mićo Ljubibratić Beograd Vojvodi Bogdanu Zimonjiću, Simu Bačeviću, Luki Petkoviću, Spasu Leonoviću? Damjanu Parijezu i svijem glavarima Banjana, Rudine, Koreniča, Zubaca, Kruševica i Sutorine. Dodjeljeno je 2500 etara žita za narod. Neka starješine (glavari) svakog plemena podjele na siromašne pojednako da svi dobiju a da se zavede u teftar koliko je ko dobio. 1 list, original, ćirilicom.

1868

МЉ-25 Под псеудонимом пише из Београда, 25.11.1868, одређеном господину у јужној Херцеговини, јужној Далмацији или Црној Гори о смрти кнеза Михаила

У Биограду 25 Новем 1868

Поштовани Господине!

Ваше поштовано писмо од 26 пр. м. примио сам на своје време. Био би вам одма одговорио за увјерити вас, да нити сам вас заборавио нити је то могуће сада, нити ће бити убудуће, но је било изгледа да ја дођем на те стране за неколико дана, па сам вам радио учинити изненадност. Сада пак када је престало изгледа да ћу ја пре прољећа на те стране доћи, молим вас покорно да ми опростите ово задоцњење.

Чудите се како вам одавно не пишем; и заиста чудо би и било и неби би ми се могло лако опростити када ме неби бранио несрећни догађаји од 29 маја т.г.¹⁰ Вјерује да ми је тај догађај учинио, да за неко вријеме, не само да сам заборавио на себе и своје пријатеље, но сам презирао све потомке Адамове, а мрзио Србе и све што је Српско!

¹⁰ Убиство кнеза Михаила Обреновића на Кошутњаку крај Београда, 29.5/10.6.1868

Наместници кнежевога достојанства – људи су врло способни, и поште-ни патриоти. Идеу пок Кнеза Михаила искрено су пригрлили, и она им је рав-натељ политике унутрашње и спољашње. Смрт пок. К. Михаила велика је несрећа за Српство, али у тој несрећи има неколико и добра, и тоје што Европа увиђе да Српски народ није без организма државног, а то сведочи та криза која би довела сваки народ у Европи у већу забуну и неред, но што је довела овај дио Српскога народа.

Ново ти имам само то јавити, да сам сада у надежди онаквој као што сам био када сам пошљедни пут са вама се растао. Свакако се надам да мо ће виђе-ти скоро –

Имао би вам много којешта писати, али нећу из више узрока (избрисано: неби) вама нознати(х).

Поздрави ми Луку¹¹ Спаса¹² и Дамјана¹³, поздравите ми Николу Дерића и Јовицу Павловића писаћу скоро овим пошљем.

Примите ви и ваша Госпоја поштована (једна нечитка реч) поздрав од нашега

По(м)...

(тешко читљив, деломично и отцепљен потпис; свакако није "МЉуби-братић" или слично!)

Упореди: AI, str. 7: (br.) 25. 1868. g. novembra. Biograd, Mići Ljubibratiću. Piše o smrti kneza Mihajla u Srbiji i o tome kako gledaju strane sile u Evropi na tu malu državicu koja je ipak organizovana. 1 list, original, ćirilicom.

1874

Суваров [Суворов] руски ђенерал. с француског превода: Мих. Љубибратић. Прва свеска у серији: Кратки животописи славних војсковођа. У Београду у државној штампарији, 1874

Предговор.

Поштено отачаствољубље, неусташиво јунаштво, две су дивне врлине које у ратнику свак поштује и поштовати мора. Али без ратне науке оне су, готово свагда, или сасвим бесплодне или мало користе у ослобођавању или у брањену отачаства. Убеђење ово искуством сам стекао у Српском устанку у Херцеговини.

Каква пожртвовања! Каква витешка дела починише црногорски и херце-говачки Срби! Сами Турци дивили су се српском јунаштву и, да би га себи објаснили, притицали су којекаквим нагађанима. Па какав плод ти Срби побра-ше из свега тога? готово никакав. – А зашто? зато, што се ратовало без сми-шљеног и одређеног плана, зато што

¹¹ Лука Петковић

¹² Спасо Асановић

¹³ Дамњан Паријез

(стр. 11)

се – да истину кажем – о ратној вештини није ни појма имало.

Са превађањем војводских слика намера ми је да младим Србима, који узимају племениту жељу и срећу војевати за ослобођење и уједињење погаженога и раздробљенога Српства, на углед изнесем језгровите животописе великих ратника, да би у њима, као у огледалу, видели шта им треба радити и знати, па да прославе своје отацтво и себе.

17 Јануара 1874 год.

у Београду.

Мих. Љубибратић.

1875. или касније

МЉ-1528 Услови херцеговачких главара за примирје (тако гласи објашњење на дну првог и јединог листа), концепт је у Мићином рукопису и текст се односи на лето 1875, али је можда касније настао

Ерцеговци су од говорили Родићу¹⁴ у суторини да они (Ерцеговци) примају реформе које она (Аустрија) предлаже, но да се немогу вратити својим разореним кућама на само обећања Турске, и моле да их неосуде зашто, што они држе за неопходно нужно за себе имати неколике “деиствителне гаранције ради безопасности своје”. Те су гаранције састојале се у ових седам тачака.

1° Да хришћани у Ерцеговини треба да имају барем трећи дио земље као своју сопственост, јер они без те сопствености немогу живјети, боље им је умријети.

2° Да ту(р)ска војска изиде из све Ерцеговине изузимајући шест мјеста гдје би остала посада.

3° Да турска влада, не само начини порушене куће и цркве, него још да снабдије све хришћане храном за годину дана, земљедјелским орудијама и да их опрости од данка за три године

4° Да се разоружају Ерцеговачки мухамеданци и да се реформе изведу па тек онда да се Ерцеговци врате на своје куће.

5° Да се војводама устанка допушти преговарати са властима о увођењу рефорама у смислу графа Андраша с распрострањењем истих рефорама на оне округе Босне и Ерцеговине, које нису учествовали у устанку.

6° Да новци које назначи Порта за поновлење домова и црквава били предани једној нарочитој комисији Европској, јер иначе они неби дошли на своје одређење.

7° Да у мјеста назначена за турске гарнизоне имају бити Агенти Аустријски и Руски ради изведења рефорама.

¹⁴ Генерал Гаврило Родић, од 1869. до 1881. намесник Далмације

Упореди:

AI, str. 374, br. 1528: Uslovi hercegovačkih glavara za primirje. 1 list, kopija, ćiriliца.

1875

Писмо из Зубаца, 21.8/1.9.1875, једном господину у Сплит. Пориче да води верски рат и залаже се за аутономију БиХ у оквиру Османске империје

Charles Larieu, *Histoire de la guerre d'orient* (1876). Paris: Fayard (1877), 67–68: C'est à cette époque que, dans une lettre adressée à un habitant de Spalatro, Lioubibratich fit connaître ses dispositions belliqueuses; voici ce document:

Zoubtsi, 21 août/1-er septembre [1875].

Très-honoré monsieur,

Le voïvode Hübmayr¹⁵, actuellement en lutte avec les Turcs devant Drieno, m'avertit qu'un Français de Paris, nommé Guillaume J..., âgé de vingt-cinq ans, se disant votre ami et correspondant dans cette ville, incorporé le 19/31 août au sein dans le corps de Masslaw Hübmayr, a été malheureusement blessé à l'épaule gauche devant la Koula de Drieno. Il a désiré qu'on vous informât du fait, et qu'on vous rapportât les paroles du médecin, qui espère le voir tout à fait remis avant deux mois.

Je saisis cette occasion pour vous remercier, au nom de notre cause, de toutes les peines que vous vous donnez pour envoyer en France les nouvelles les plus importantes les plus intéressantes sur notre compte. Vous avez été le premier à dire, quand tous criaient: "L'Herzégovine est morte!" - "Non, elle vivra toujours!" Merci, illustrissimo monsieur; elle vivra toujours: car nous vivons, nous autres, et nos forces, notre nombre, nos armes s'accroissent chaque jour, la vie s'allume parmi tous ces raïas que le froid du sabre turc avait engourdis.

Nous vivons, nous vivons même en paix avec les Turcs. Je ne suis guère diplomate, quoique mûri par l'âge et malgré mes études à Vienne, Belgrade, Saint-Petersbourg,¹⁶ et cependant je crois, somme toute, que la diplomatie peut parfaitement accorder ici nos vieilles haines avec notre ardent amour de la liberté. Ce que nous demandons, la Serbie, le Monténégro, l'Egypte, la Roumanie l'ont demandé, et on le leur a accordé.

Pourquoi nous refuserait-on la place que nous avons méritée au milieu des autres nations tributaires de la Turquie? On a peur de nous, c'est certain; j'affirme qu'aussitôt libres, il n'y aura pas un Turc qui ait peur d'un Herzégovien. Eh bien!

¹⁵ Мирослав Хубмајер (Friedrich Hubmayer; Љубљана, 1851 – Сарајево, 1910), добровољац из Словеније

¹⁶ Други извори ништа не кажу о Љубибратићевом школовању ван простора Балкана, али је његов секретар и десна рука Коста Грујић, који је имао бар удео у овом писму, студирао на универзитетима западне и средње Европе. Имао је и навику да се представља као доктор – адвокат и војводин пашанац, иако није био ни једно ни друго.

j'en jure par saint Jean, nous aimerions mieux donner tout que de consentir à redevenir raïas. Nous avons fait le sacrifice de notre vie, de notre famille, de notre patrie; nous ne voulons plus être traités comme des bêtes, comme un troupeau, mais bien comme des hommes. Nous voulons que cette guerre soit la dernière, car nous voyons les Turcs marcher contre nous, les uns avec mollesse, parce qu'ils rêvent le liberté; les autres avec rage, qu'ils croient que nous rêvons la destruction de l'Islam.

Nous ne faisons pas une guerre religieuse: nous plaignons nos frères mahométans auxquels il nous faut couper la tête, mais nous souhaitons d'être libre pour vivre avec eux en amis, en frères, tous unis, tous gouvernés par un prince, quel qu'il soit, serbe, allemand, russe, autrichien, français, mais pas un turc! La Porte sera notre suzeraine, elle investira notre prince, et nous payerons un tribut fixé par elle, adopté par nous, et, dès ce jour, si quelque puissance menace la Porte, nous participerons alors à la vie de la Turquie, nous saurons la défendre comme nous savons défendre notre liberté.

Ainsi la situation est très-simple, et qu'on n'aille pas l'embrouiller par de longues et inutiles négociations. C'est une comédie, jouée peut-être à bonne intention, mais une pure comédie. Si Omer-Pacha était là, moi qui ai connu ce terrible ennemi de nos libertés, je ne craindrais pas de lui dire: Vous nous avez trompés déjà, vous tous, Osmanlis: nous ne nous laisserons plus prendre.

Nous n'enverrons personne à Mostar, car il y a là des Turcs entourant la salle de conseil, et notre représentant pourrait signer sous la pression de baïonnettes: qu'ils viennent nous trouver ici, à Zoubtsi, ou bien à Kossierévo, ou bien à Gatsko, partout où il y a un voïvode; qu'ils discutent librement; ils verront qu'ils n'entassent que sophismes sur sophismes, et ils devront se retirer devant les protestations du droit.

Non, nous n'avons aucune garantie; nous ne pouvons négocier; qu'ils choisissent simplement: la paix ou la guerre; la paix avec notre liberté, la guerre avec notre colère; qu'ils se hâtent surtout! Les têtes sont échauffées dans la patrie de Tserni-Georges. Vaillants Serbes, il vous tarde d'ouvrir le ventre aux Turcs. A Cettigne, les vaillants fils d'Ivan le Noir rongent avec impatience le mors qui cherche à modérer leur enthousiasme pour la cause de la liberté.

Adieu, illustrissime monsieur; merci toujours; soyez sans crainte pour votre ami, il sera bien soigné, et combattez toujours vaillamment par la plume, comme moi je combats par l'épée.

Vive la liberté herzégovinienne! Dieu nous aide!

MICHEL LIOUBIBRATITCH,

Ancien secrétaire de Louka Voukalovitch, grand voïvode des troupes de la liberté et lieutenant du saint descendant des vladikas du Monténégro et de la Berda.

“Contresigné: GROUITCH,
Secrétaire.”

Journal de Genève, 8.10.1875, 2: Serbie-Herzégovine. On écrit à la *Gazette de Cologne*: [...]

Le chef principal des insurgés lui-même, Ljubobratich, n'a-t-il pas récemment écrit à un journal dalmate une lettre dans laquelle il dit: "Nous avons grand'pitié de nos frères turcs à qui nous coupons le cou, et nous ne faisons point une guerre de religion, mais nous voulons être libres et vivre ensuite en bonne harmonie avec eux sous un prince particulier, que ce prince soit un Serbe ou un Allemand, un Russe, un Autrichien ou un Français; seulement nous ne voulons pas qu'il soit Turc! La Sublime-Porte restera notre suzerain, nous lui paierons un tribut, et si l'empire turc est attaqué, nous sommes prêts à le défendre de notre propre sang, aussi bien que nous défendons aujourd'hui notre liberté."

1875

Француски проглас намењен европској омладини, јесен 1875

(написан у сарадњи с капетаном Барбијеом/Barbieux-ом)

L'Univers (Paris), N° 2962, 4. Nov., 1875, 2: Lettres de Bosnie. Une proclamation adressée à la jeunesse Européenne. Sarajevo, 25 octobre.

Le chef d'insurgés Ljubobratich a lancé une nouvelle proclamation, adressée cette fois-ci à la jeunesse de l'Europe entière. Ce document a été imprimé à Cattaro et tiré à 4,000 exemplaires. Il lest surtout destiné à faire de l'impression dans les pays slaves et en Italie, d'où l'insurrection a tiré, dès son commencement, des forces notables.

Cette proclamation est importante, surtout au point de vue de la continuation de l'insurrection et du résultat de la mission collective des consuls étrangers.

Voice sa teneur:

Jeunes gens,

Plusieurs mois se sont écoulés depuis notre premier cri désespéré adressé à l'Europe, au monde civilisé tout entier.¹⁷ On ne nous a pas écoutés, nos cris n'ont pas trouvé d'écho. Confiants dans la justice de notre cause, ayant la faim et la soif pour compagnons, exposés aux intempéries de la saison, au feu de l'ennemi, nous n'avons pas ployé un seul instant. Vainqueurs ou vaincus, nous avons toujours infligé des

¹⁷ О којем претходном прогласу је овде реч ми не знамо, али смо обавештени да су неки устаничке вође (али не и Љубибратић) 15/27. августа те године из манастира Косијерева код Билеће потписали молбу за Гарибалдија зарад добијања моралне и политичке помоћи. Месец дана касније молба је објављена у млетачким новинама *Il Tempo*. Види и: 'L'indirizzo dei capi insorti a Garibaldi', *La Favilla* (Mantova), 2 Oct. 1875, 1; исто у E(uenio) Popovich, 'Garibaldi e l'Oriente', *Rivista Storica del Risorgimento Italian* (Torino), vol. I, fasc. 3-4, 15 Jan. 1896, 310-320, овде 313; као и у: A. Cavazzani Sentieri, 'Garibaldi e l'insurrezione dell'Erzegovina (da scritti inediti)', *Fert. Bollettino dell'associazione oriundi savoardi e nizzardi italiani. Rivista trimestrale di storia sabauda, nizzarda e savoiarda*, volume IV – N. 2-3, 30 giugno - 30 settembre 1932 – X°, 124-136, овде 126. За француски превод видети, на пример: 'Herzégowine. Les insurgés de l'Herzégowine ont envoyé au général Garibaldi l'adresse suivante, que publient les journaux de la Péninsule', *La Charente* (Angoulême), 10 Oct. 1875.

perles à nos tyrans. Nous n'avons pas même fléchi au moment où notre cause était désespérée.

La désolée Herzégovine en ruines s'adresse aujourd'hui à vous, jeunes gens, à votre courage, à vos sentiments de liberté. Vous ne serez pas sourds à la voix de l'infortune, vous n'aurez pas le courage de nous servir des phrases, de nous dire que nous sommes indignes de la liberté. Vous comprendrez que je premier droit d'un peuple, c'est d'avoir un gouvernement national, le droit de cultiver ses champs, de les rendre féconds, de construire des routes, d'instruire ses enfants.

Pour obtenir tous ces bienfaits, il nous faut des munitions et de l'argent. Venez en personne, vous serez reçus comme des frères, salués comme des libérateurs.

Que ceux qui ne peuvent pas prendre part à la guerre sainte des Slaves contre leurs oppresseurs, nous procurent les moyens d'armer ceux qui joignent à leur cœur enthousiaste, à leur esprit élevé, un bras vigoureux.

Je ne veux pas vous tromper. L'Herzégovine est pauvre. La paresse turque n'a construit que de rares routes qui conduisent aux forteresses. Vous aurez à vaincre beaucoup de difficultés, mais le but est sublime, il s'agit de délivrer un grand peuple.

Que vos clubs riches et resplendissants se transforment en comités pour notre insurrection. Donnez-vous votre superflu, et nous serons sauvés.

Vous aurez alors contribué à la victoire d'une cause qui a toujours rapporté des honneurs à ceux qui s'y sont voués. Sur notre bannière, il y a les deux mots sacrés: Indépendance et liberté.

M. Ljubobratits.¹⁸

1875

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak I, br. 22 (kut.12)

M. Ljubibratić, Manastir Duži, 6. avg. 1875, dr Petru Peri Čingriji, predsedniku Dubrovačkog odbora za pomaganje hercegovačkih ustanika

Gospodine Pero,
Red uvodim; vojsku prikupljam; do koji dan moćiću početi što ozbiljno.
Molim vas pripremite mi one dvije svijece jer će mi odma trebati.
Molim vas nabavljajte praha i olova.

у Манастиру
Дужи 6/8 1875

vaš postovatelj
МЉубибратић

¹⁸ Холандски превод у 'Bijvoegsel. Buitenland', *De Tijd* (Amsterdam), 8 Nov. 1875, 5, и талијански превод у 'Ritratti d'attualità. Mico Lyubibratic', *Il Secolo* (Milano), 21 Nov. 1875, 1.

II. II. Pošaljite haljine za Miroslava¹⁹ i Jakšu²⁰ – po gaće, gjamadan i dokoljenice.

Горњи

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak I, br. 33 (kut.12)

M. Ljubibratić, Manastir Duži, 12. avg.1875, dr Peri Čingriji

Gospodinu P. Čingriji
u petak biće skupština u Manastiru Kosierevu. Ako je tu Dun Ivan²¹ ili dun Lazar²² reci te im da bi dobra bilo da i oni dodju pa da idu samnom. Javite mi jesuli tu i oćeli doći.

Danas sam poslao Luku Petkovića da potkrijepi Trifka Vukalovića kog sam poslao prošastu noć na Drien u Carinu.

Svaki dan se nadam boju, ja se nebojm turaka samo da mi je imati dosta praha i olova

Primate srdačni pozdrav

u M Duži
12/8 1875

od vašeg poštovaoca
Mljubibratića

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak I, br. 40 (kut.12)

M. Ljubibratić, Manastir Duži, 14. aug. 1875, dr Peri Čingriji

Господине Перо!

Ако имате дајте овим људима т.ј. Луки Ераковићу 4. штуца.

Који год вам дођу без мога биљета немојте на њих обраћати пажњу.
Примите поздрав ви и сви моји пријатељи

Дужи 14 августа
1875 год.

МЉубибратић

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak I, br. 48 (kut.12)

M. Ljubibratić, Manastir Duži, 7(19).avg.1875, dr Peri Čingriji

Poštovani Gospodine,

Danas će poci nekoliko konja za municiju.

Veliku neurednost sam našao u ovom kraju – Popovca ni Bobanca baš ni jednoga Glavska i Bobovišta nijesu bili ustali – vojske toliko da mi nije bilo moguće ništa preduzeti.

¹⁹ Мирослав Хубмајер

²⁰ Вероватно Александар Алекса Јакшић (Сливље код Невесиња, 1832 – планина Лебршник више Гацка, 1882), Љубибратићев првоборац у овом устанку

²¹ Дон (дун, дум) Иван Мусић (Клобук код Љубинског, 1848 – Београд 1888), католички свештеник у устаничким редовима

²² Дон Лазар Лазаревић (Хотањ Хутовски, 1838 – Мостар, 1919), католички свештеник

Jytros su mi Zubci poslali covjeka s' porukom da će danas ili sjutra pobiti se s' turcima – ja cu od ove strane.

Pošaljite mi onu ostragušu.
s' poštovanjem

u M Duži
7-19 Agusta 1875.

Vaš
Ljubibratić

P.s. juče sam poslao po Bobanjane da su mi došli ja bi danas udario

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak II, br. 120 (kut. 12)

Mihailo Ljubibratić, Ravno, 18/30. (avg. ili sept.) 1875, dr Peri Čingriji

Gospodine Pero

Nerini Firmino²³ i ovaj francuski officir polaze tamo da se snabdiju sa potrebitijem stvarima za njih i još dvojicu Talijanaca. Oni su se junački podnijeli u jučerašnjem boju.

Što mi prije pisaste o mom sastanku sa konsulima, ja sam radio onako kako mi necete zamjeriti.

Nemam vremena da vam obširnije pišem
Vaš s poštovanjem

u Ravnom
18/30 1875

MLjubibratić

P.P. Molim vas da mi namirite ove ljude.

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak II, br. 170 (kut. 12)

M. Ljubibratić, Herceg Novi, 21. nov. 1875, dr Peru Čingriji

Poštovani Gos. Pero,

Gospodin Barbieux polazi za tamo, neka vam je preporučen.

Ja sam imao nesreću te sam pao i ruku uvinuo više Kotora, osim ovoga još me je hvatala groznica. Groznica me puštila, no ruka me još boli.

Castelnuovo
21/11 1875.

Ljubezno vas
pozdravljam,
MLjubibratić

PP Molim pozdravite mi Antuna Selaka.²⁴

²³ Nerini Cav. Firmino (Нерини пл. Фирмино), капетан италијанске војске и капетан под Љубибратићем, један од двојице првих добровољаца из Италије, почетком октобра 1875. морао је напустити устанак због лошег здравља услед рањавања на бојном пољу

²⁴ Антун Селак (или Селлак), дубровачки бријач и јавни радник

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak II, br. 177 (kut. 12)

М. Љубибратић, Херцег Нови, 28. нов. 1875, Час. Комитату Дубровачком

Комитату Дубровачком

Новски комитет изцрpio је сrestва неможе да с потребитим стварима снабди ова четирі нова добровољца Талијанска.

Молим вас, снабдите их ви.

Добровољци ће се приближити вашем крају молим шалјите им хране.

У Новом
28/11 1875

с' поштовањем
војвода
МЉубибратић

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, sveska II, br. 183 (kut. 12)

М. Љубибратић (писао Станко Јовановић²⁵), Гребци, 8. дец. 1875, Дубровачком одбору за помагање херцеговачких устаника, чији је председник био др Пера Чингрија

Славноме Одбору Дубровачк.

Авдо Медар из Дабрице, који је у Турској редовној војсци био, пак је из Гацка преко Метковића, у Дубровник пребегао, а одатле нами 3. ов. м. као добровољац у војску дошао.

По његовој пак жељи данас га на Цетиње шиљем, с' тога учтиво славни одбор молим. Да би имао доброту реченом Авди благонаклоно новчану милост као путни трошак до Котора указати изволи

Са искреним поздравом.

8. Дек. 1875 год
у Гребцима

по заповести
М. Љубибратића
Војводе

Написао
Станко Јовановић

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak II, br. 197 (kut. 12)

Михаило Љубибратић, Гребци, 22. дец. 1875, др Пери Чингрији

Poštov Gosp Pero,

Primio sam stvari koje mi oglašujete u vašem pismu od 20. o. m.

Prek-juce, okolo 4 ure po podne, krenuo sam s vojskom na Slano s namjerom da oduzmemo Tursku stoku iz Asan-begova zamka, nebili izmamili Turke da ih posiječemo.

²⁵ Станко Јовановић, трговац из Шапца, већ дуже настањен у Котору, повереник Јована Ристића, у устанку је себе називао народним војником

Jedan dio vojske pod upravom Luke Petkovića, Miloša Čurčića i Fodora Badova prebrodi rijeku noćno i namjesti se u zasjedu; ja sa dun Ivanom Musićem, takodje noću, zapadnemo duž rijeke naspram Palanke i mjesta gdje se rijeka strmo spušta u rijeku. Tako smo sakriveni stajali do 8 časova. U to doba Turci izpušte koze, ovce i goveda, čim stoka promine našu

(str. 2)

zasjedu, vojnici skoće i poćeraju svu stoku. Turci se otvoriše iz palanke, no dočeka ih živa vatra od ove strane rijeke i suzbije ih natrag.

Koliko je mrtvijen Turaka još neznamo.

Oteli smo 47 goveda i okolo 200 brava.

Sinoć sam se vratio na Grebca. Todor, Luka i Miloš još se nijesu vratili jer im valja mnogo obilaziti.

Primite moj srdačni pozdrav.

u Grepcima

MLjubibratić

22 Decembra 1875

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak II, br. 198 (kut. 12)

М. Љубибратић, Грeпци, 10(22). дец. 1875, Комитату Дубровачком, са др Пером Чингријом на челу

Уваженом Комитату Дубровачком

Прије три дана писао сам посподару Божу Бошковићу²⁶ да нам пошаље хлеба за војску, што још примили нијесмо. Молим да нам што прије пошаљете речени хљеб.

Врло би нам згодно било прихватати хљеб са бродарице из куће Г. Векарића, зато вас молим да ми јавите: Може ли нам поставити крух на речено мјесто?

Примио сам 8 пушака – 3 за Barbieux-a, а 5 за Воланта²⁷. Ако их још имате, пошаљите ми јер имам доста војника који немају оружја.

Умољавам ув. Комитет да се постара набављат нам пушака, муниције и круха.

у Гребцима

10/22-12 1875.

(Усправно у левој маргини:) примљене су и друге ствари што послали.

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak II, br. 200 (kut. 12)

Mihailo Ljubibratić, Vukovići, 25. dec. 1875, dr Peri Čingriji

Драги Господине Перо,

²⁶ Божо Бошковић (Дубровник, 1815–1879), дубровачки трговац, бродовласник и поседник

²⁷ Фредерико Воланте (Frederico Volante), капетан, Гарибалдијев емисар

Od kud mi je protivnost činila od početka mog dolazka u Ercegovinu od-tud mi se čini i sada, pa se još i Dum Ivan pridružio, dakle združila se dva protivnika da bi oborili trećega; narod varaju, mite i plaše da se od mene odijeli. Ja pripadam mojoj domovini i radiću što uzmoguh i dokle uzmoguh za dobro i napredak moje otacbine.

Da bi se ovim nitkovima podsjekla krila treba da komitet zakrati slati im kruh.

Od onomadne uzimali su na putu kruh koji je meni išao.

Sve što je moguće bilo ja

(str. 2)

sam činio da Dum Ivana privolim na iskren i odvažan rad za narodnu stvar, ali nije moguće, on ostaje ono što je.

Gospodine Pero, bili sto bilo, vi ni nijedan moj prijatelj neće te se od mene posramiti a izrodi neka lažu i govore što im drago.

Oni su me omeli da u ovoj zgodi nemogu učiniti ono sto treba,

Ako možete dobro bi bilo da nedate ništa nikom koji nema moje pismo. G B.B nemisli i neradi kao vi.

Primitite moj pozdrav

У Вуковићима
25 Decembra 1875

vas poštovatelj
MLjubibratić

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak IV, br. 344 (kut.12)
M. Ljubibratić (druga polovina 1875.), Antunu Selaku (pisamce napisano olovkom)

Gospodine Selak

Petar je preveo one ljude, platite njemu od Slavjanske Družine (dve nečitke reči) vratile se u Dubrovnik i poneli puške ako neće opet ovamo doć oduzmite njima puške jer nama trebajo i pošaljte i prvom prilikom gore. –

Javite mi sa Barbieux jeli došao u Zupci, pošlji mi one kutije od lane i onu punu kutiu i kavu od (nečitka reč).

Ljubibratić

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak IV, br. 345 (kut. 12)
M. Ljubibratić (verovatno zima 1875-76), dr Peri Čingriji

Gosp. Peri Čingriji
Dubrovnik

Poštovani Gospodine,

Primio sam vaše pismo iz kog vidim da moji neprijatelji ne dangube, neka ih, može biti da će se i kajati.

Molim vas odmah opremite ovaj brzjav na Cetinje.

ваš поштоватељ
MLjubibratić

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak IV, br. 346 (kut.12)
M. Ljubibratić (Dubrovnik, druga polovina 1875.), dr Peri Čingriji (pisamce napisano olovkom)

Gospodine Pero,
Evo me dodjoh već hvala Bogu.
(precrtano: Рад) Rad bi se s vama porazgovarati ocete li biti kod vaše kuće ili drugovdje?

Ljubibratic

HR-DADU-257 – Obitelj Čingrija, X7Ba, svezak IV, br. 347 (kut. 12)
M. Ljubibratić (i Melentije Perović²⁸), (leto 1875) (napisao Don Ivan Musić), dr. Peri Čingriji

Časni gospodine!
Molimo dolje podpisani, dase dostojite spremit praha, Olova, Kruha, i pušakah ako imate, i to predajte Marku Praviću i Miši Kukici š vašijim pismom koliko ste im dali, pakće oni prvo rečenu robu uzeti i šnjom na Dobri to poći k onoj vojsci koja čuva Utovo i Klek.
Novine nejmano još nikakve ako Vi imate što nova molimo javite nam.
Sad više nista nego od nas sviu primite najsrđčanie pozdravi i takismo

Мелентиј Перовић

vojvoda
MLjubibratiћ
D. Ivan Musić s.i.

Suviše molimo, da se dostojite, načinom kog poznajete učiniti, da svi oni kojise mogu oružja latiti izidju svi ovamo, i tako će mo postići lakše, ono što žudimo.

1876

Проглас због напуштања херцеговачког устанка
(упореди МЉ-1525 и Љубибратић–Крушевац, нав. дел., IX/1957, 267–268)

Застава (Нови Сад), XI/11, 20.1/1.2.1876, 1: Ево прогласа што га је војвода Љубибратић издао при растанку.

Браћо! Околности много јаче од моје добре воље налажу ми у дужност, да се од вас удаљим.

У таком озбиљном часу, морам задовољити чувству срца мога, управивши вам мој тужни поздрав. Да би пак одговорио дужностима мога положаја,

²⁸ Милентије Перовић (Горица код Требиња, 1835- Манастир Дужи, 1887), архимандрит манастира Дужи и устанички вођа

треба да вам покажем правац, којим да сада пођете, пошто се не налазите под мојом управом.

Пошто букну буна у Невесињу, ја оставих Србију, ту гостољубиву земљу, у којој сам се налазио од оног доба, одкад је Лука Вукаловић онај стари јунак нашијех бораба за ослобођење, с којим сам имао част војевати, био принуђен оставити своју домовину.

Долазећи у Херцеговину, имао сам двоструки циљ. Прво, борити се са нашим петстолетним крвником; друго, чините све што ми буде могуће, да се слободњака странка Европе заузме за нашу ствар.

О опрекама на које сам ударао на мом путу к првом циљу, није сада удесно говорити, за сад је доста да напомињем да постоје. Виша која ријеч у овом тренутку био би тешки грех, јер би могла дати повода горкијем распрама у тренутку кад је најнужнија слога.

Мени дакле не остаје друго него жалити се на тај несрећни удес, који ме одваја од моје браће, одгађајући објашњење мога одступања мирнијем времену, у које ће се и без страсти моћи све рећи.

Ако ме клевета та моја бездушна сапутница од првог дана мог повратка у домовину, буде и даље пратила, ја ћу је с призрењем мимоићи налазећи довољно утехе у мојему патриотизму и у чистоћи мојих намера.

У постигнућу мог другог циља био сам срећнији. Цео изображени свијет заузме се за нашу ствар.

Крвљу поштрапане стијене нашега завичаја, огњем попаљена села и опште исцелење свијех онијех који се крстом крсте, потресе многа срца у образованој Европи и горки вапај моје браће распростире се по целом свијету.

Племенитијех и храбријех добровољаца дође нам у помоћ са свију страна и у том општем покрету за љубав истине морам признати, да са задовољством видим уплетено спојено моје име.

На послетку не могу премучати, да су ме ријечи, које је славни старац из Капрере више пута удостојао се управити на мене, храбрећи ме да се чврсто борим против незгодама биле од неизказане утехе у жалости срца мога.

Али околности створише ми такви попожај, да ми није могуће даље међу вама бити и с вама дијелити зло и добро, јер ако би покушао опирати се тијем околностима мој би поступак био непатриотичан и штетљив, почем би моја особа могла дати повода свакојакијем смутњама.

Ја се дакле уклањам до повољније прилике, а вама мила браћо, морам показати пут, којим вама ваља ударити, јер ће вас само тај пут одвести к извршењу нашег ослобођења.

Свака лична страст нека умукне. Јуначки се борите под управом новијех војвода, којим срдечно желим да не наилазе на препријеке на какве сам ја наилазио. Народна корист захтева да себичност изчезне. Ко би другчије радио, био би издајник своје домовине.

За храбрење наше пријатеље, који из далека дођоше да с нама дијеле зло и добро, остаје ми само једна молба и припука, а то је: да неодустану од пле-

мените цијели, која их је к нама довела: свијем пак да ми неузкрате своју љубав и да сваки свој папор управи на ону изреку – на двор с Турцима.

До виђења браћо!

У Дубровнику 4.(16) јануара 1876.
Војвода Мићо Љубибратић.

1876

Писмо Голубу Бабићу и Перу Узелцу у југозападну Босну, написано у Далмацији крајем фебруара или почетком марта 1876. Прогоњен из Херцеговине, Љубибратић тражи да буде прихваћен код босанских устаника.

В.М., Мића Љубибратић (у последњем босанско-херцеговачком устанку), *Застава. Лист целокупне српске народне слободоумне странке* (Нови Сад), XXIV/53, 4/16.4.1889, 1 (где је и наведен одговор који беше позитивног карактера):

Драга браћо!

Мислим, да ће вам бити познато, да због некојих чисто личних зађевица, не могу, да останем у Херцеговини, него сам се одважио, да пређем и преведем моју чету у Босну и да се против Турака боримо. Мени нису тамошње прилике познате, и неznam: да ли би ме ви у ваше друштво примити хтели.

Неznam ни то, кога ви тамо за господара признајете и с ким; да ли с Београдом, Цетињем или Карађорђевићем у вези стојите?

Шаљем Алексу Јакшића, да све то узна, да с вама преговори и да вам ово писмо преда, па вас молим, да ми на све ово одмах одговорите, како би се одмах на пут кренути могао!

1876

МЉ-1456 Концепт писма барону фон Вреденфелду (von Wredenfeld), губернатору Линца, ради окончања заточеништва (по Љубибратићу–Крушевцу, н. д., XI/1960, 151: Линц 1.5.1876)

(коверат)

A son Excellence Monsieur le Baron de Wredenfeld gouverneur de Linz

(стр. 1)

Excellence,

A mon arrestation en Dalmatie et mon transport à Linz on m'a donné l'assurance, que mon internation (?) à Linz ne serait qu'une mesure produite par les événements politiques, et qu'elle ne durerait pas longtemps. - Je me trouve ici depuis le 20 mars et bien que je ne puisse me plaindre du traitement dont je réjouis du part du gouvernement et de ses employés, je ne me plais pas ici, et je ne désire que de retourner

ner bientôt dans ma patrie. Ce désir et motivé d'avantage de ce que je souffre des maux de tête et de poitrine depuis mon séjour à Linz. Le climat ne convient ni à moi ni à madame, que était de même malade et couchée.

Je prends donc la liberté, Excellence, d'avoir la grace de vous intéresser pour moi près du ministère, que je puisse retourner dans ma patrie.

Selon mon passe-port légale je suis (citoyen) sujet serbien et mon domicile est Belgrade. J'espère que votre Excellence me donnerez l'attestation, qu'après ma parole d'honneur je n'ai pas quitté Linz, je me suis subordonné aux ordres du haut gouvernement et je me suis abstenu de tout ce qui concerne l'insurrection. J'assure de plus que je ne suis point ennemi de l'Autriche et, étant en liberté dans ma patrie, je pourrais être plutôt utile que dangereux aux intérêts autrichiens.

Pardonnez, Excellence, que je me suis

(стр. 2)

adressé confidemment à vous et agréez l'expression de mon respect, etc, etc

Овако писмо хтео је обер комесар да управим на Губернатора, но ја сам преиначио јер ми неби било пошље, но да се покажем оно што у ствари нисам нити смијем бити.

Напомена: доста се разликује српски превод др Драгослава Љубибратића, наведен код Љубибратића–Крушевца, *нав. дел.*, XI/1960, 151.

1878

МЉ-1533 Копија текста о анексији или окупацији БиХ (пролеће 1878)

Од неког времена учестано се пише и говори о “Анексији или окупацији Босне и Ерцеговине” од стране Аустро-Угарске.

Вели се да анексију траже хрвати са Преосвештеним Владиком Стросмајером; да то подпомаже нека дворска партија и аустријски немци; да се маџари кад-кад опиру анексији а кад-кад да је траже али у случају овом или оном.

Није никакво чудо што маџари могу кад-кад хтети а кад-кад нехтети завојевање Босне и Ерцеговине – то је народ који јасно незна ни шта хоће ни шта може. Вјероватно је да то могу хтети и желити аустријски немци, јер су то људи који даље виде и боље рачунају – ту би нашли за своју политику шпартанске Хилоте²⁹, а за своју индустрију инглеске индијанце.

Што се тиче хрвата, ја сумњам да паметан хрват жели и тражи завојевање Босне и Ерцеговине Аустро-Угарском. Он зна историју свог народа и његова крвава пожртвовања за маџарске и немачке интересе

Упореди:

AI, str. 375, br. 1533: O aneksiji ili okupaciji BiH, (nedovršeno), 1 list, kopija, ćirilica.

²⁹ Полуробови

1878

МЉ-1537 пробна верзија писма министру написана у име српских првака из Босне, настала после Санстефанског мира (споразум потписан 19.2/3.3.1878) и пред Берлински конгрес (заседање 1.6/13.6 – 1.7/13.7.1878, споразум потписан 1.7/13.7.1878)

Високо поштовани Г. Министре,

Босански устанак покренут је за ослобођење и уједињење са Србиом. То је српски народ у Босни изјављивао у више прилика. То остаје постојана жеља целог народа и свих поштених првака босанских. Но изгледа да нам незгодне политичне околности неће за сад дозволити да се сјединимо са матером Србиом. Јер по гласу Свето-Стефанског мира ми ћемо се морати задовољити неком административном самоуправом

По Вашему савету народ босански намеравао је, преко неколико посланика, изјавити своје жеље и потребе заступницима велесила на конгресу. Но неспоразумом неких наших првака, није се, до данас, могла уредити та ствар.

Да би се препречио пут интригама са стране, и да би се обуздале личне распре унутра држимо да би било нужно, да се у Босни стално једно стварно народно представништво. Ово представништво треба да се стара о интересима народа српског у Босни. За изабрати и устројити ово представништво ваља што пре сазвати сабор у Тишковцима, и позвати све оне

(стр. 2)

који су радили и који могу радити на народној ствари. На сабору изабраће се 10–12 лица, које треба да народ потврди писмено. По томе да се предају јавно-сти како имена изабраних тако и избирача. То би учинило да се неби, у напред, ма ко правио народним представником.

Из ових изабраних и потврђених представника назначиће се двојива за (брисано: сабор) конрес, а један ће се упутити у Београд гди ће стално седити и наше послове достављати влади српској и од ње нам спроводити савете у свим случајима. У сваком случају је нужно да у Босни има једно народно представништво па и понекад порта хтела приступити извађању рефорама по Свето-Стефанском Миру. Ко ме би се имали да обрете ти комесари? Зар онима који живе међу турцима, и који би под њиховим притиском радили оно што би хтели турци?

Ово наше мишљење ми подносимо на пресуду Вама, Високо поштовани Господине и молимо вас за упуство и нешто новчане подпоре.

Изволите примити изјаву подпуне оданости од ваших покорних слуга
У Београду

Упореди:

AI, str. 376, br. 1537: Kopija pisma Miće Ljubibratića Ministru pred Berlinski kongres. Izgleda da se Bosna neće prisajediniti Srbiji. 2 lista, kopija, ćirilica.

1878

МЉ-1538 Израз радости због ратног успеха Русије и Србије, као и очајања због окупације БиХ од стране Аустро-Угарске. Тобоже написано из Херцеговине, лето или јесен 1878, Драгом пријатељу (Серафиму Перовићу?) (концепт, недовршен) (упореди: МЉ-1542)

Драги Пријатељу

Знам да ти желиш, да ти што пишем из биједне Ерцеговине која је издана и продана безаконој и (прецртано: вјероломној) мрској Аустји, Аустрији која је одвајкада била ненаситна крви славенске а особито српске.

Скоро је пет вјекова од како смо изгубили царство и цара на пољу Косовском. Од тог несрећног времена ми смо се хрвали и борили за одбрану хришћанске вјере и за ослобођење своје миле домовине. И 1875е ми смо први устали да извојујемо себи услове за самостални развитак. Прво Србија и Црна Гора па онда Русија и Влашка прискочише нам у помоћ и, послје жестоког крвопролића, стадоше ногом за врат безбожном османлији. Кубета Свете Софије угледаше побједоносне синове православне Русије: Косовски мученици из својих гробова угледаше своје потомке како побједоносно продиру у поље Косово. Свети Храмови, Сјени мученика земља вода, горе и (прецртано: свака хришћанска душа) траву бјеше радост обузела. Све је Бога хвалило, све је благосиљало цара Руског, књажеве Српске, књаза Влашког и њихове војске; свака уста хришћанска Богу су се молила за спасење душе Руса, Румуна и Срба који изгибоше за наше ослобођење

То бијаху тренутни часови неизразиве радости, и неописивог весеља. Није шала назреди слободу и свјетлост послје пет сто годишњег робовања и мрака. Ох! Зашто се Бог несмилова и непосла смрт, да нас свијех покоси у том сну блаженства! Барем се небисмо нашли на јави у страховитој мерећи која нас сада снађе.

Жарко сунце, сјајни мјесец, начело хришћанства човјечности, правде и просвештења, у једну ријеч све чим се хвали небо и ките људи, постало нам је црно и хибено.

У пето вјечној борби ми смо трошили

(стр. 2)

своју снагу да протерамо османлију; и тој жестокој и дуготрајној борби, османлија је подлегао, али и ми смо малаксали. Сад нам је требало мира и самосталног живота да залијечимо своје ране и да се окријепимо. Но на нашу несрећу, ево насрнуше на нас саможиви Нијемци, звјеровити Маџари, безумни Хрвати, силом нагњани Срби, Чеси, Словаци, Словенци, Пољаци, Талијани и Румуни.

Постиже нас ново Косово! Ево силество слуга цара пакленог оружаних топовима, пушкама, мачевима, вјешалима и свакојаком преваром. Ево их ће мало по мало притискају нашу земљу дуготрајном борбом опушћењу. Бога вапијемо, кликујемо цара Руског и народ руски, књажеве Српске и нашу браћу

у Србији и Црној гори, кликујемо све народе Европске, али све узаман, сваки нас се оглушио, сваки нас је заборавио. Наши непријатељи демонски нам се смију и подругљиво зборе: “Приклоните вратове под јарам Аустрије која вас је купила, за цијену Карса, Батума и Бугарске, од онога од кога сте безумно очекивали своје ослобођење.”

Јели истина ово што зборе ови незвани и мрски гости, или је лукава превара како би нам убили сваки зрачак наде на нашу браћу Русе. Ми незнамо, али “црна капа зла прилика” вели наша пословица.

Сваки иоле разуман човјек увиђа да заузеће Босне, Ерцеговине и Новопазарског пашалука Аустријском војском, није ништа мање него пропаст Србије, Црне Горе и цијелог српског народа. Кад ми то увиђемо неможе бити сумње да то још боље увиђају у Петрограду, Београду и Цетињу и, по свој прилици, они ће се постарити да нађу лијека том злу.

(стр. 3)

Ако знаш да има и мало наде е ћемо се отрести ове несреће, имај доброту да ми што прије ту јавиш како би ми се мало уположила жалошћу узбуркана душа.

Потруди се да Руски народ сазна и дочује наше биједи и вапаје; постарај се да Руски народ дозна да се Срби Босански и Ерцеговачки тврдо надају на његову помоћ. Ако језгро Руског народа сазна каква је биједа снашла њихову браћу Србе у Босни и Ерцеговини, без сумње ће хтјети и моћи избавити нас јер је он велемоћан и племенит

Аустриска војска већ је заузела готово сву југозападну Ерцеговину.

Свако се мора чудити што Аустриска војска није наишла на већи одпор у Ерцеговини. Није томе узрок храброст Аустриске војске; камо срећа да је отомански низам као аустријски солдат, Србија, Црна Гора и ми били бисмо још 1876е освојили све до цариграда па и цариград

Ово су узроци: прво што Ерцеговина нема ни једног града који би се могао одупријети артиљериској ватри, други, што су Ерцеговачки муслимани већином сатрвени у нашој трогодишњој борби, трећи, што су православни Срби већином ускочили у Црну гору и Аустрију, четврти и најглавнији, што се од једне стране, сад из лојалности а пређе из себичних назора, сметало да се постигне споразумљење између Срба хришћанске и мухамеданске вјере.

Другом приликом може бити да ћу ти што више писати из овог краја, а сада ти велим то: Аустрија је узео час и по себе и по нас дошла у наш дом! Ми се помирити нећемо прије него нам се она макне са нашег огњишта или док ми сви не изгинемо. (прецртано: Идемо да видимо!) Међу тијем овамо (прецртано: у Ерцеговини) гавранови неће никад оскудјевати људског мяса (реч на крају нечитка)

Упореди:

AI, str. 376, br. 1538: Kopija pisma Miće Ljubibratića – prijatelju. O stanju poslije okupacije. 2 lista, kopija, ćirilica.

1879

МЉ-674а Ниш, 18. јануара 1879, војном министру Мишковићу; молба да буде примљен у редовну војску у чину пуковника пешадије

Господине Министре,

Србија је срећно одпочела своју велику мисију ослобођења и уједињења свега српског народа, а судећи по неприродном и сасвим привременом стању које је Берлинским уговором на истоку створено може са доста извесности рећи да није далеко па могло би и сваки час наступити време кад ће она морати да ту мисију настави – Ја, који сам још под покојним Вукаловићем као један од народних старешина у Ерцеговини за ту идеу војевао, па доцније, у 1875 години, дао први знак Ерцеговачком устанку који је изазвао сва збивања и догађаје на истоку желим и остали мој живот тој идеји посветити, ступајући у српску војену службу

Али пошто је улогом коју сам играо, и патњама које сам издржао, моје име помало познато, не само у српским и славенским, но и у страним земљама, оно честољубље које је војнику својствено, а које и свако хоће да у њему види, приморава ме да дајући маха мојој патриотској жељи, с..... (нечитко)

(стр. 2)

исто од уштрба. Боље је и небити војник него војник понижен.

Најпре капетан под Вукаловићем, па год 1865 примљен од ондашњег председника српског Министарског савета са чином капетана, и упућен у Ерцеговину ради припремања устанка који се имао дићи 1867 год., па при крају 1875 понуђен српском владом да као српски војвода узмем команду над босанским устанком са овлашћењем да могу производити до чина капетанског инклузивно, све те за мене частне прецеденције ако ми не дају формално право, дају ми бар основа да вас, Господине Министре, и владу његовог Височанства молим да ме прими у српску редовну војску са чином пешадијског полковника

Ако би моја молба била благонаклоно примљена онда молим за дозвољење да три четири месеца учим езерцир³⁰ а из више тактике мислим да могу испит положити

(стр. 3)

Пошто сам на путу за у Софију, то вас најучтивије молим, Господине Министре, да ми изволите саопштити резултат овог мог корака још док сте у Нишу.

Част ми је бити, Господине Министре, са особитим поштовањем

³⁰ Правилно би било “егзерцир” – војна вежба

У Нишу 18 Јануара 1879

Ваш одани слуга
Мих. Љубибратић

Упореди:

AI, str. 168, br. 674a, 1879. g. januara 18. Mića Ljubibratić, Niš, Vojnom ministru Miškoviću. Moli da ga prime u srpsku redovnu vojsku sa činom pešadijskog pukovnika. 4 lista, fotokopija iz Muzeja Revolucije, Sarajevo

1879

Мића Љубибратић, Београд, 1.2.1879, Јовану Ристићу. Тражи место окружног начелника. Архив Историјског института САН, инв. бр. 32/195, сигн. XXXII/6

Високо поштовани Господине Министре Преседниче,

О узроцима и побудама које су ме одвеле у Русију није овде место да говорим али могу поудано казати, да су биле више патриотичне него личне природе.

Сав досадашњи рад мој био је искрено посвећен ослобођењу и уједињењу српства и конфедерацији свеславенства. У овим правцима радио сам колико су ми дозвољавала умна и материјална средства. Што, у овим правцима, нисам могао досегнути до жељене сврхе томе није крва моја воља него сила виших околности.

Савест моја шапће ми, да сам и смело и поштено следио пут чистог патриотизма. Време, пријатељи па и сами непријатељи мог идеала, показаше, јесам ли и колико сам привредио на том послу. Ни гоњење црне горе ни заточење у Аустрији ни ignoiraње у Србији није могло поколебати ме у мом патриотизму.

Извините, Господине Министре Преседниче што сам себи дозволио говорити о ономе чему овде није места. Намера је моја да вам наспоменем оно што се тиче моје најновије ствари.

Из Петрограда бијих кренуо за у Софију.

(стр. 2)

Нешто хрђав пут преко Бугарске а још више чезња за Србијом постаче ме да узмем пут преко Србије. Дошав у Ниш и састав се са неким познатим патриотима, по савету којих обратих се вама, Господине Министре Преседниче, и уљудно вас замолих да ми изволите казати: Има ли чега што би ми код вас спречавало пут за у државну службу?

Част и среће имадох чути од вас од прилике ово „Ја немам ништа противу вас. Обратите се војеном Министру или министру унутрашњих дела; што они учине за вас, ја пристајем...

Будући сам дуго и дуго практиковао војени занат и прилежно читао готово све што је написано о војеној вештини, ја се обратих војеном Министру и исках службу у редовној српској војсци.

Војени Министар даде ми кратак одговор: “Сва су места попуњена”

Добив овакав одговор, саопштих га вама. Ви ми рекосте: Војници имају своје скруполе; ја неби био противан кад би вам дали генералски чин. Ја ту немогу ништа поправити. Обратите се Министру унутрашњих дела, што он за вас учини ја пристајем.

Обратих се Министру унутрашњих дела, који ми рече, да има још једно место окружног Начелника и обећа га дати мени. Ја, благодарив, примих понуђено ми место.

Казах Господину Министру унутрашњих

(стр. 3)

Дела, да сам био кренуо за Софију, да моје финансије нису много сјајне, да ја немогу чекати у неизвесности. Господин Министар унутрашњих дела рече ми, да идем у Београд јер ће и онако требати 15–20 дана док изиђе указ.

Преко свега тога ја сам још питао Господина Министра, могли се тврдо поуздати у то обећање? Господин Министар рече: “Код мене је ствар свршена само ако Књаз пристане. Ја сам се опростио с Књазом. Рећи ћу Генералу Протићу да он о томе говори Књазу. Дођите у 11 ½ сати у стан Господина Ристића, па ћу вам казати.”

У 11 ½ сати дођох у ваш стан где ми рече Г. Министар: “Казао сам Генералу Протићу да он говори Књазу о тој ствари. Отиђете код Генерала Протића, па ако Књаз пристаје а ви дођите у Београд и мени се јавите”

Истог дана ја сам ишао Генералу Протићу који ми рече да је говорио са Књазом и да Књаз саизвољава да ми се даде место окружног начелника.

На основу тог јасног обећања ја сам се одрекао мог пута за у Софију и дошао у Београд.

Кад сам се пријавио Г. Министру унутрашњих дела приметио сам код њега неку промену. Он ме упућиваше да се с вама разговорим о мом положају.

Господине Министре Преседниче, у нашем свету свака зна да је ваша реч колико поштена толико и тврда, да се ви добро размислите пре него је дате, а кад је једном дате да од ње неодустајете.

Пошто сте ви имали доброту уверити ме да ћете пристати на сваки положај који ми даде Министар унутрашњих дела, и пошто је овај имао такође доброту пресудно ми

(стр. 4)

обећати једно још празно место Окружног начелника а Његово Височанство удостојло се на то пристати, те на основу свега тога ја сам дошао у Београд, то, Господине Министре Преседниче, невидим никакве тегобе која би ми могла на пут стати, ја вас најуљудније молим, да изволите о томе донети формално решење.

Господине Министре Преседниче, мојим понашањем са народом који би ми се, у каквом пограничном округу, поверио; мојим обхођењем према влади која би ме својим поверењем удостојла ја се надам да би у сваком времену, било мирном или ратном, ја одговорио томе поверењу вашим подпуним задовољством те никад неби имали узрока покајати се што сте ми показали вашу благонаклоност.

Част ми је бити са највећим поштовањем ваш, Господине Министре Преседниче, понизни и одани слуга.

1 фебруара 1879.
у Београду.

Михаило Љубибратић
(потпис)

1879

МЉ-1524 Писмо некеме у Русији, 1879 (21. августа?, свакако после априла). Концепт. На самом крају је касније написано: Покушај измирења и споразума с муслиман.

Ваше Превасходитељство,

(брисано: Сматрам за свету дужност да вам саопштим нешто што се може тицати Вас, мене и славенске ствари.)

Измирење са мусломанима српске народности моја је мисао на којој сам почео радити још 1861-е (.) Дошав 1867-е, у Београд ту сам мисао препоручивао овдашњој влади а тако и свим владама до 1875. 1869 (брисано: доходила су) добављао сам у Београд два Ерцеговачка мусломана (брисано: и) који, сагласив се да пристану у државну заједницу са Кнежевином Србиом, рекоше првом регенту Г. М. Блазнавцу, да они стоје, са 700 војника од своје породице, на расположењу Србије; да ће они што боље буду могли, распростирати ту мисао и код других мусломана Ерцеговачких, но казаше они Г. Блазнавцу, да би најбоље било да се у Београд добави по два три главна мусломана из сваког Ерцеговачког кадилука па да им се кажу разлози као што су казани сад њима и додадоше да они верују да ће (брисано: сви свесни) готово сви Ерцеговачки мусломани пристати на ту ствар.

После тога Г. Блазнавац није нашао за нужно да ту радњу настави, јер није хтео трошити новаца на то држећи да ће се то моћи постићи кад дође време акције.

1872-е ја, Жарко Љешевић, Зимоњић и још четири-пет Ерцеговаца учинисмо писмену заклетву да дигнемо устанак противу турске. У томе документу казано је, (брисано: да ја) да Љубибратић руководим ствар устанака.

По томе ја поново покренем ствар измирења са Србима мусломанског вероисповедања и кроз Бега Санђактарбеговића из Стоца у Ерцеговини уговорих овако: да Србија призна мухамеданце за равноправне са хришћанима; да Србија подјемчи неприкосновеност непокретног и покретног имања мухамеданаца; па да мухамеданци сами дигну останак (требало бити: устанак) у Босни и

Ерцеговини; да прогласе с'једињење са Србиом, па онда да пошаљу депутацију Српском књазу, да га замоле да прими управу над Босном и Ерцеговином. Седам Бегова, од којих четири Босанца а три Ерцеговца хтедоше доћи у Београд да то уговоре и утврде са Српском владом.

(стр. 2)

Примив преко Бега Санцактарбеговића (који беше дошао у Београд и примио православну веру) писмо од Ибрахим Бега Ризванбеговића, отидох код Господина Јована Мариновића, преседника министарског савета, да ову ствар уредимо код српске владе. Ово је било 27 Септембра 1874.

Преседник министарског савета, Г. Јован Мариновић одби мој предлог са речима: “Србија неможе бити стожер Српства, Србија неможе бити уточиште околних народа и т.д.”

Ове рече ме поразише, па му рекох: „Господине ја сам до сада мислио да Србија јесте стожер Српства и уточиште околне браће; но кад ви говорите да није, ја морам вам веровати и т.д.”

И тим поводом пропадне договор са Беговима. Но ја остадох при мојој мисли да треба постићи измирење са мусломанима и довести их у заједничку радњу са хришћанима. То сведочи и мој “Проглас браћи Србима Мухамеданске вјере” од 22 јуна 1875-е (овај проглас можете видети код Г. Аџанасија Василевича Василјева). Многи и хтедну доћи на скупштину ради подпуног споразумљења. Но Црна гора, преко Пека Павловића, Ђура Радана, тјелохранитеља књаза Николе, и још неких својих људи, растера Народну Ерцеговачку Скупштину 12 јуна 1875-е и тако та ствар опет пропаде. Ја не само да нисам могао дати устанку правилан ток и споразумети се са мухамеданцима, него сам још био ударан камењем пошто су ми новце, часовник, прстење, друге ствари и готово све одело разграбили.

Неколико дана касније Књаз Никола позва ме на Цетиње. О растеривању скупштине и поступању самном рече, и закле ми се књаз, да он није наредио; и (брисано: обећами) обрече да ће ми се вратити све моје ствари (што ни данас није учињено ма да сам више пута писмено рекламирао моје ствари) О скупштини Књаз Никола сагласи се да се држи петнестог августа 1875 у манастиру Косијереву. Том приликом

(стр. 3)

говорио сам са Књазом Николом о нужности измирења са мухамеданцима. После дугог доказивања Књаз ми одобри да радим на томе.

Вратив се у Ерцеговину ја наставих моју мисао и прво ми се предаде турско село Жабице у Љубинском округу. Ради сигурности узех тим турцима оружје а дадох им писмено које им ујемчаваше сигурност до скупштине која се имала држати 15 Августа.

Но пошто Црна гора одуста од држања скупштине и пошто Пеко Павловић разграби сво имање тих бедних Жабичана који се беху предали: ствар

измирења пропаде. Имам додати да сам имао у мојој војсци пет мусломана, од којих је двојицу убио поп Миња Радоњић црногорски комесар за Зубце.

Из овог што вам изпричах можете увидети колико сам ја тежио за постигнућем тог измирења, као и то да неби било немогуће ово постићи да је Србија хтела о томе радити и да се црна гора није противила сваком почетном раду по тој ствари.

1876 Црна је гора покушавала да сама изпослуже пристајање турака уз њу, но они су имали доста узрока да јој неверују – и нису јој веровали него су се јуначки против ње били.

Кад се сазнао закључак Берлинског Конгреса о окупацији Восне, Ерцеговине и Новог Пазара, ја сам одмах говорио са једним Српским министром да се поради на томе да се христиани придруже мухамеданцима у одпору против Аустријске окупације. Видећи да српска влада, бојећи се Аустрије, неће да ради баш ништа, обратих једним писменом, од 20 јуна 1878, на мухамеданце и пооштравајући их на одпор против Аустрије, саветовах их да позову себи хришћане. 10 јула 1878, са још неколико другова, писао сам сарајевским мухамеданцима и хришћанима да се сложе и заједно одпор даду Аустрији; да образују привремену влада (требало би: владу); да позову у борбу против Аустрије све оне христиане које су се пре били противу султанове војске.

Но пошто је ова радња ометена скорим почетком наступања аустријске војске, није могла имати довољног резултата.

(стр. 4)

У јесен 1878 имао сам неколико тајних састанака са Мехмед-Али Бегом Видаићем, Ађи Бегом Јањарцем, Омер-Бегом Темерлићем и још са 7-8 Бегова и Ага Босанских. Њима сам поднио основе за измирење свих спорова између хришћана и мухамеданаца и план за устанак и војевање противу Аустрије.

Ови Бегови и Аге веома радо пристадоше на све тачке као и на план, но изјавише сумњу да ћемо моћи сами успјети пошто се неможемо надати на помоћ ни од Србије ни од Султана. Најпосле нађосмо за добро да се извистимо да ли би нашу ствар Русија подпомагала, и решисмо да се о устанку и борби ради, ако Русија хтедне нас помагати дипломатички и материјално.

Да се о томе извистим ја сам протекле зиме долазио у Петроград.

Што је у Русији било то вам је познато, па није нужно да о томе говорим

Ма да нисам успео у Русији; ма да се неможемо надати подршке ни од Србије ни од Црне горе; ма да многи увиђавни људи (па и Ви у Нишу бијасте мишљења да се мора почекати неколике године) држе да треба чекати повољније околности, ја сам ипак намеравао, у последњем фебруара, послати Алексу Јакшића са два друга човека у Нови-Пазар, да види можели постићи споразумљење и учинит договор. Јер ја неби хтео да се хришћанска крв пролива (брисано: за саме мусломанске интересе) интересе самих мухамеданаца.

Г. М.- дао је на ту цел шесдесет дуката но Алекса нехтеде поћи пре него му се даде педесет дуката да пошаље његовој жени. М- није то хтео дати и тако се осујети та ствар.

За тим ја пођох у Италију. Алекса оде у Русију да иште земље за пресељење. Ја му дадох препоруку на Вас. Алекса је тамо добио неку подпору и обећање за радњу у Новом-Пазару, но Алекса ми није отворено казао ни какво је обећање добио ни колику подпору

Упореди: AI, str. 373, br. 1524: Mića Ljubibratić, Pokušaj izmirenja i sporazuma s muslimanima. 2 lista, kopija, ćirilica.

1879

МЉ-1542 Београд, 19.10.1879, Драгом пријатељу (у горњем левом углу је касније написано Серафим³¹; непотпуно довршен концепт; упореди: МЉ-1538)

у Београду 19 Октобра 1879

Драги Пријатељу,

На твоје писмо од 31. Августа т.г. тек сада идем да ти одговорим.

Више сам пута хтео, па и почимао, да вам обширно пишем о свему што сам радио т.ј. што сам покушавао радити у Босни, Русији, Италији и овде, али ме увек у том послу омело много штошта а највише нека чама из које је изникла грозна леност. Ја сам, морам истину исповијети, постао лењ до зла Бога, а, ако овако наше народне ствари узиду, неће бити чудо ако ми се у Каљугу претвори овај мој, по природи, хрђаво умешени мозак. Криво ми је што немам моћи да ни у длаку олакшам злосретно бремене што га безобразни синови инфамне Европе натоварише на нашу Српску браћу у Босни и Ерцеговини! Криво ми је што немогу овој апокалипсиској блудници, Аустрији, никакве препоне учи-

³¹ Серафим Перовић (Горица код Требиња, 1827 – Мостар, 1903) од 1864. архимандрит манастира Житомислића, а од 1889. митрополит херцеговачки-захумски.

Radoslav Grujić, "Perović Serafim" u: Prof. St. Stanojević, *Narodna Enciklopedija SHS*, knjiga III, Zagreb: Bibliografski zavod, 1926–29, 415: "Bavio se u Rusiji dvije godine, kupeći milostinju za svoj manastir. Po povratku (1870) bio je osuđen od turskih vlasti [као српски агент-пр] i poslan u zatoč enje u Tripolis, u sjevernu Afriku. Tu je proveo do 1876, kada je pušten kući, na zauzimanje Rusije. Od 1876. do 1878. ratovao je protiv Turaka."

Др Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књ.2. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1991, 505: "Све до 1870. године живео је у своме манастиру. Две године је провео у Русији и Србији, где је прикупљао прилоге за свој манастир и за своју школу. Године 1870. био је послан на заточење у Фезан, у Африку. По повратку се бавио једно време у Црној Гори, а од 1878. до 1888. године опет је у манастиру Житомислићу."

Danilo Radojević, Izvještaj Mića Ljubibratića Matiji Banu, *Matica crnogorska*, br.73, proleće 2018, 2018, 654, nap. 2: "Serafim Perović, iguman manastira Žitomislići, glavni agent Ilije Garašanina za Hercegovinu; radio na realizaciji tajnog političkog programa Načertanija. Zbog toga djelovanja turske vlasti su ga prognale, u februaru 1871, u Afriku (prvo u Tripoli, a zatim u Fes). Nakon intervencije carske Rusije, pušten je 1876. godine."

нити да не трује и на зли пут наводи наш народ! Ох кад бих могао да све швабе и своја њедра стрпам, радосно би с' њима у сами пакао скочио! "Но празна чаша молитве недаје" љубити свој народ а немоћи му помоћи; мрзити злотвора свог народа а немоћи му баш ни сламке натрунити – то је страшно! то је грозно! то ме сваког боговетног дана доводи прво у беснило па онда у очајање а најпосле у мртвило, у ништавило!

Радио сам све што може радити човек који нема ни срестава ни наслона, а што је горе, који нема довољно умне снаге која би могла створити или накнадити ове недостатке. Зашто природа даје човеку жеље а украђује му моћ да их постигне? Ја овде подразумевам поштене жеље. Зашто природа умним и материалним средствима обасипље неке људе који те њене дарове неупотребљавају на опште него на своје личне користи? Ја сам сувише кратковид да прозрем у тајанствености природине. Неке мудре главе тврде да је све добро што је било, што јест и што ће бити, и да сва ова зла нису ништа до сјеме из ког клија добро. Еле, по њиховој филозофији, добро је што швабе пале, жаре, гњаве, даве и сатиру Србе у Босни и Ерцеговини. Ја немам срећу

(стр. 2)

да појмим ту филозофију, па тога ради неки ме сматрају за сулудну будалу који би хтео да сметам благодети коју културна Аустрија шири на нашем дивљем полуострву. Ове мудре главе, по свој прилици мисле да неби било зло кад би швабе изтребиле све Србе и њиову земљу заселило благородно Немачко племе.

Право имаш што говориш: "да ће сва западна Европа, прије католичку Аустрију потпомоћи, него ли православну Русију" Јер је западна Европа огрекла у некој смешној мржњи спрам православне Русије, и заслепљена је чудноватом антипатиом спрам целог славенства. Из овог неискључујем ни саму Француску, јер ма да има могућности да ће бити са Русиом у евентуалном рату противу Немачке и Аустрије, она неће бити са Русиом зато што ову воли и што би хтела да труомфира праведна славенска ствар, него само зато, да се освети Прусској. Италија воли само србе, и радо би видела да срби постану слободни, моћни пак и њени сусједи, али о православној Русији и славенству једва што боље мисли од осталог запада. Што се пак тиче честитог Гарибалда и његове странке (која је тако велика да Краљ и влада талианска морају водити стварно рачуна о њој), ја сам тврдо уверен да би нам, са својим жртвама, помогли. О овоме ћу ти после рећи коју више.

Непријатна је истина, да у Европи нема ни једнога великога ни малог народа (изузимајући италијански) који би био пријатељ славенима. Али што је горе и жалосније то је, да славени сами себи нису пријатељи; и ово њихово домаће непријатељство узрок је свим несрећама које су трпили, које трпе и које ће, по свој прилици, још за дуго трпити. Кад човек стане себе питати: зашто славени немогу да се сложе? Истакну му се два одговора, од којих је први: зато што зла коб хоће да славенин буде туђа слуга, а други зато што је славени умешен од неких злосрећних атома који се узајамно одбијању и теже да сваки буде

засебан. Ја нагињем овом другом одговору, јер се види да је растројство све веће што је које племе славенско чистије од туђих елемената – доказ су тога Пољаци и Срби. До каквог скандала нису Пољаци догонили са својом неслогом, док су на себе навукли пропаст? И гле чуда, Пољаци

(стр. 3)

у Пруској и у Аустрији непрестано се немче а никад се небуне, а они у славенској Русији и с' паклом би се удружили да се не само отргну од Русије, него да је још и у пропасте!

А Срби? Какви су били уочи косовске битке, такви су остали кроз пет векова робовања, такви су ступили у рат противу турске 1876, такви су и дан-данашњи. 1389 Бранковић је хтео да кроз Цара Мурата постане владаром Срба, а у новије доба један нови Бранковић³² хтео је да подели са ћесаром бечким две српске провинције

Но шваба му показа месец у води, а он узе обе провинције – “Ко с ђаволом тикве сади, о главу му се разбијају”

Чим изрекох ово о славенима у опште, о Пољацима и Србима по наособ, одмах ми се представи историја других народа Европе, и виђех да нијесу ни славени у опште, ни Пољаци и Срби по наособ, гори ни несложнији од Германца и Латина. Германска и Латинска племена имала су и имају све мане које имају славени. И кад су Германска и Латинска племена савладала све препреке и дошла до овог развитка, разложно је да се надамо да ће и славенско племе заузети свој положај који му припада по броју својих чланова и по простору свог земљишта. Али да ово буде треба свесног и систематичног рада. Мало после казаћу ти како ја мислим да би на овом ваљало радити.

Но пошто је кошуља ближа од гуњца, ми Срби дужни смо дакле да прво радимо за српство пак онда за славенство.

Ја сам држао, а и сада држим, да српство, без Босне, Ерцеговине и Новог-Пазара, не може имати несамо сјајне будућности, него и постојеће две српске кнежевине морају пре или после бити задављене од Аустрије ако овој испадне за руком утврдити се у Босни, Ерцеговини и Новом-Пазару. Овако мислим ја, ти и многи други Срби, али све муке тако немисле државници шумадински и црногорски. А да они немисле о томе као ми виђели смо из тога што шумадинци нису ништа радили да подпире отпор у Босни; а Црногорци су задржавали Ерцеговце у својој граници и дозвољавали аустријским комесарима да два пут на недељу праве смотру над њима, а затим су предали и главаре и војнике, са оружјем и заставама, аустријанцима на горичком пољу у Требињу!

(стр. 4)

Мени као Србину, као Ерцеговцу који сам провео свој век у чепркању за слободу своје отачбине; мени који немогу равнодушно гледати где шваба пали, жари по мојој отачбини; мени, најпосле, који немам толико увиђавности коли-

³² Књаз Никола

ко државници српских кнежевина, нетреба замерити што сам покушавао да шваби натруним коју сламку на пут његовог продирања у Ново-Пазарски Пашалук, и да ометам у његовом угњездивању у Босни и Ерцеговини.

Еле, мене се врзла по глави оваква мисао: Кад би се у Ново-Пазарском Пашалуку уредио чврст отпор а у Босни, Ерцеговини и Крајни густо четничко ратовање, ово би Аустрију нагнало на грдне жртве у новцу и у крви, што би неповољно деиствовало на Мађаре и све оне којим није била симпатична политика окупације; кад би се у Ново-Пазарском пашалуку образовала Народна Влада која би код Високе Порте и Европских кабинета представила и доказала немогућност да Аустрија заведе ред у Босни, Ерцеговини и Новом-Пазару; која би тражила да се овим привинцијама даде политична самоуправа под сизеренством Султана – није немогуће да би овака радња и оваки резони могли обрлатити Европу на преинаку берлинског закључка односно Босне, Ерцеговине и Новог-Пазара

Но да би овај рад имао изгледа за успех на војничком и политичном пољу, необходимо је нужно да мухамеданци и православни сложено уложе у њ сву своју снагу. А да је уложити могу треба да се измире и побратиме

Дакле пре свега треба изнаћи начин за измирење. Тај начин несме се узети из ковнице Европских правдослова, јер су у нас други одношаји, друге прилике. У кратко ми морамо кројити одело за наше тело, па макар оно било и смешно за западњачко око, и макар оно немогло издржати критику европских кројача.

Еле ја, замишљајући себе час мухамеданцем час хришћанином, написах Основе (од којих ти шаљем копију под знаком А) за измирење и побратимство хришћана и мухамеданаца у Босни, Ерцеговини и Ново-Пазарском пашалуку

У Београду беху дошли два бега босанска, Аци-бег Јањарац и Омер-бег Ћемерлић. Састадох се с' њима, прочитах им, протумачих и објасних основе;

(стр. 4)

Казах ми шта би се могло радити и каквом би се успеху могли надати ако се искрено измиримо и сложено се посла прихватимо. Ова два бега примили су моје основе за измирење и план за радњу противу Аустрије са таквом радосћу и задовољством, да сам био пријатно изненађен. Замолише ме да им дадем једну копију, да однесу Видаићима и другим беговима и агама који се налазе у Шапцу и Лозници.

Договорисмо се да ја одем у шабац ако се Видаићима и друговима им допадну моји предлози.

Еле лане у јесен састао сам се у шапцу са Мемед-Али-Бегом Видаићем, Хаци-Бегом Јањарцем, Омар-Бегом Ћемерлићем и са још неких 7-8 ага и бегова.

Говорио сам им што сам боље знао о потребитости слоге и измирења између хришћана и мухамеданаца; претресли смо тачку по тачку моју основу за побратимство између мухамеданаца и хришћана у Босни, Ерцеговини и Новом

Пазару. Све тачке нашли су за разложне и правичне, само им се учинила нејасна она што говори о аграрном питању, па рекоше да би требало да се то боље одреди како би се кметови задовољили. “Тај ђаво узрок је свим несрећама, рече Мемед-Али-Бег Видаић, тражимо томе лијека” Ово сви други потврдише. На то предложих им овако решење тог питања:

Један четврти дио своје земље да поклоне за свагда својим кметовима;

Други четврт дио своје земље да продају својим кметовима на одплату у тридесет година; а два четврта дијела (дакле половина) да остане њихова властитост. Ову половину они ће давати под најам кметовима како се погоде и т.д.

И ово бегови усвојше, и рекоше да ће они узети на себе, да ту ствар бране код Бегова и Ага.

Пошто се подпуно споразумесмо у питању измирења, онда пређосмо на војена питања. Ја им изложих мој план о коме сам ти пређе споменуо. Они казаше да неналазе другог бољег начина, али је мука што је Босна и Ерцеговина изнурена па нећемо моћи ништа учинити без чије помоћи. У дужем претресању нађосмо, да нам Србија и Црна Гора немогу помоћи, а тако исто ни Турска

Мемед-Али-Бег Видаић рече: Ја и сви ови турци пристајемо на све твоје предлоге и гото

(стр. 5)

ви смо заложити и главе и имања. Аки прије него улазимо у нову буну треба да распитамо оће ли нам ико помоћи. Ево видимо да нам неможе помоћи Србија. На Султана се неможемо уздати, јер да нам је хтио помагати неби смо ни дошли овога. Развиди, оће ли нам помоћи Русија, па, ако оће, да радимо ако ли не а ми чекајмо другу згоду.

На овоме се растадосмо.

Видећи да би (прецртано: турци) босански муслимани радо хтели снама се сложити и ратовати противу Аустрије

Упореди:

AI, str. 379, br. 1542: Pismo Miće Ljubibratića Serafimu. O pregovorima sa begovima 1879. g. 4/1/ копија, ćirilica.

Око 1880

МЉ-1526 Бој усташа на Муратовици (1875-е) противу Шевкет-Паше

О наводној издаји Пека Павловића. Победна битка на Муратовици, пивској висоравни, одиграла се 29. и 30. октобра 1875 по старом календару. Наслов и цело писмо написано Мићином руком, можда око 1880. Писмо је ваљда било намењено Стевану Зимоњићу, једном од Мићиних сазаклетвеника из 1872, а 1880-тих сарадником часописа *Босанска вила*. (Треба још добро погледати у АХМ шта је овде све заправо посреди и ко је коме шта написао)

Копија писма Стевана Зимонића

Бој усташа на Муратовици (1875-е) противу Шевкет-Паше

Усташа су били улогорени у Казанцима и сви усташки главари и њихови батаљони. Дошао је Митар Косовици из Гацка (један Србин који још стојаше међу турцима, у Метохији.) и каза војводи Богдану³³ да су турци, још из ноћи отишли на Равно и оћерали тајн на Горанско. Војвода Богдан учини глас главарима и војницима. Отален су сву усташа пошли на Равно пред турке, али турци бијаху дошли на Модро поље

Војвода Пеко³⁴, Лазар³⁵, Максим³⁶ и други усташа пређу Међеђе и одма се побију са турцима око модрог поља, а војвода Богдан су 1000 војника приостао је био бојећи се да не окрену турци уз Липничко Корито и преко Сувог поља, да неби дошли усташима за леђа. Но видећи да нема туда турске војске а чујући око Модрог поља велики бој похита и на Међеђу с' војском дође. Турци бијаху сву прву усташку војску сузбили и усташа сви к Леденици планини одступили. Пошто је војвода Богдан видео да су усташа одступили, а међутим још и добро гињаху, он потегне сабљу и завиче: које главар и војник замном! И без узмака прсимице посред Турака низ осоје к' Модром Пољу на сред

(стр. 2)

шанаца – с турцима се помијешају у ту је била велика сјеча турскијех глава и турке из шанаца истерали и све из окола турке у велики логор турски на сред Модрог Поља савили. И овђе се лично јунаштво војводе Богдана показало. Велики је бој трајао док је дана трајало – Но пошто се мрак навуче онда војвода Богдан измакне војску своју недалеко од турског логора у Смречанске оградe одакле су могле острагуше бити у турске шанцеве па и сам логор турски и цијелу ноћ је бој трајао. Ту је војвода Богдан звао Шевкет-пашу и говорио му: “Шевкет-пашо кукавице црна! Узао час ти ноћас ноћ омрче а у гори ћети јутро осванути, нећеш проћерат тајн³⁷ у Горанско нит с' у Гацко никад повратити”

Тај дан и ту ноћ је магла била, кад је у јутру свануло, цијела турска војска бијаше се од усташке стране одступила то је од југо-истока к сјеверо истоку к Паносу. Пошто војвода Богдан није знао куда је усташка остала војска, него је мислио да је сва око турског логора. Но у јутру у зору дође војвода Лазар код њега Војводе Богдана говорећи му: “Прође турска војска на Столац / место између Гацка и Пиве. проћераће тајн турци низ пресијеку” Војвода Богдан упита војводу Лазара “а до куда се ви бијете ђе је ваша војска? Војвода Лазар му одговори: – Ми се небијемо ниђе, ено наше војске до у врх Леденице. Војвода Богдан одма позове своје командире и упита их: Хоћете ли ме послушати, да

³³ Поп Богдан Зимоњић, отац Стевана Зимоњића

³⁴ Пеко Павловић

³⁵ Лазар Сочица

³⁶ Максим Бачевић

³⁷ Тајн, тајин, таин – оброк, војничко следовање, војнички хлеб; опскрба

(стр. 3)

идемо пред турке на Столац, да се шњима још једном по Стоцу, побијемо. Командири му рекоше: “хоћемо! Војвода Богдан рече војводи Лазару “аиде ти војводо Лазаре, зови Пека и војску, а ја одох, ако могох, уграбит на Столац прије турака, нећу ли их заставити. Војвода Богдан пође са својом војском на брзу ногу поред турака замећући ни једне пушке но трчећи с’ војском да зграби Столац; турци су такође трчали низ греде од Паноса да и они уграбе Столац, али војвода Богдан са својом војском Столац уграби и с’ турцима се поби и прве турске страже сави у турски логор. Војвода Лазар је на коњу трчао и викао своје командире да му војску воде и звао је Пера овијем ријечима: Аи Пеко црн ти образ, врати турке војвода Богдан. Даклен пошто је војвода Богдан уграбио Столац и узврнуо турске страже тек је тада дошао војвода Лазар а за њим Пеко и црногорци те ноћи. Од југо истока приближи се војвода Максим и остали главари и војници. Турци пошто виђеше да су усташи заузели све главне шанце и да немогу тајн проћерати на Горанско те одма побјегну а усташи за њима гонили су их до Гласовите ђе усташи отму турцима тајн и шаторе. Овђе осим остале турске војске што је дотлен погинула усташи посјекоше један читав табор низама. Овђе је погинуо капетан Вуле Хаџић

(стр. 4)

Бој у Ђеду код Крсца,

Војска усташка бијаше на Ублима и у Битељици и дође им глас да турци изађоше уз Поље Гатачко на Крстац. Усташи одма крену и у Гацко дођу, али турци бијаху изишли на Крстац. Војвода Богдан и остали усташи и војвода Пеко заноће у Зараћу испод Крсца близу турака, а војвода Лазар у Казанцима. Војвода Богдан пошље од своје војске страже да пазе на турке и у јутру турци стражу ову привиде и пошљу њихова одељења војске да ове усташе гоне, и бој се започме. Војвода Лазар с’ његовом војском дође код војводе Богдана и упита: Хоћемоли се бити, војводо? Војвода Богдан: “Хоћемо, војводо Лазаре” Они двојица пођу са својом војском иза града у Сјенокосе према Крсцу. Турци на њих двојицу ударе, бој је био три и по до четири сахата. Међу тијем војвода Пеко ону осталу војску изведе у Ђед више Казанаца и ту завиче војницима: “Ко ће мене слушат нек нико пушке немеће” Овђе је погинуло око 30 Гачана и Пивљана, и каже се да је у овоме боју од револвера војводе Богдана рањен Дед-ага Ченгић и од исте ране после неколико дана умрео.

Овђе је војвода Пеко војводу Богдана и војводу Лазара издао!

Преко ријечи Пекове, су неколико војника чинили војводи Богдану и војводи Лазару, Ђетко Пејовић и Видак Копривица, помоћ.

Ова је издаја била због свађе Пека и Лазара у Ублима. Пеко се бранио, да је из инада тога што вели, да су главари имали договор да се ту небију с турцима.

(стр. 5)

Аћиме, ја сам ти прије писао за Касабу и најпрви бој на Равноме. Даклен то су најважније битке које су усташи учинили изузимајући битке на Глувој Смокви, ђе су усташи побеђени и битке у Пресјеки у Дуги на велики Петак т.ј. три дневног боја противу Муктара, ђе су усташи повратили турску војску – надали проћерати тајн у Никшић.

Ја немогу казати ти датума, јер други ми (брисано: овде) овуда незнаду казати, а ја сам моје прибиљешке оставио у Грахову

Знади, да није никад и ниђе војвода Богдан издао, него напротив, вазда је био најпрви ђе се је крв пролијевала. Ако је ко говорио или писао да је војвода Богдан иђе издао, реци му слободно три пута: лаже, лаже, лаже!

Међу усташкијем главарима било је доста слабости свакакије, које ја добро познајем али их ја нећу описивати, то ћу оставити онијема којијема усташки главар ниједан није био отац ни стриц и т.д.

С.р. Ст. Зимонић

П.П. Отиди у штампарију, тражи Глас Црногорца за годину 1875у

Упореди:

AI, str. 374, br. 1526: Kopija pisma Stevana Zimonjića. Boj ustaša na Muratovici protiv Ševket-paše 1875. g. [4 precrtano] /1/ kopija, ćirilica.

1882

Проглас Мађарима, почетком 1882

Застава (Нови Сад), год. XVII, бр. 27, уторак 16/28. фебруара 1882 (стр. 1):

(...) У Будапешти је велику сенсацију учинио познатог вође из прошлог херцеговачког устанка, Миће Љубибратића “проглас мацарским родољубима”, које је у петак у “Еђетертешу” изишао, па отуд саопштен и у другим будапештанским листовима. Ово је у главном садржина тог документа: Слепа саможивост на берлинском конгресу искупљених заступника јевропских сила, оплођена грамзивошћу и славољубљем власника Аустро-угарске монархије, родила је оно насиље, које је крвавим бајонетима и пламеним пожарем продрло у Босну и Херцеговину. За војском назорце ишло је јато управних чиновика, понајвише рекрутовано из талог чиновништва из монархије, људи, које самртно мрзе спрски народ, који не познају земљу, нити становништво њено, обичаје, ни веру. Са свим је природно, да је у таким приликама у Босни и Херцеговини, место реда, створен хаос, и да народ, сит, наметнуте му власти, устаје на оружје, не би ли си слободу крвљу извојевао. Власници Аустро-угарски опет хоће, народ и слободу у крви и пожару да угуше, те за ту нечовечну цель купе од мацарских синова војску, граде од мацарског новца средства. Хоће ли мацарски родољуб допустити, да њихово добро и крв онај на таку цель употребљује, кога се Мацари, као год и Срби, треба да боје? Хоће ли Мацари Србима

оно исто згрешити, што су 1848. године други народи Маџарима згрешили? Ако се то догоди ко Маџарима јамчи, да их скорим не ће снаћи катастрофа, као што је она 1848 год. била? Год. 1848. беше Маџарска сломљена, али није кло-нула духом, њени родољуби не мироваху, и после мађентинских и краљевград-ских дана мораде угњетач вратити земљи један део њених права. Може бити, да ће у овој борби Босанци и Херцеговци такође бити побеђени; али ни они не ће духом клонути, ни они се не ће некад смирити, и извојаваће а пре, а после своја света права. Зарад опстанка и природног развитка источних народа, међу које и Маџари спадају, морали бисте ви (Маџари) помоћи, да се освајачу, кој продире Јевропи на исток, пресече пут. Од првог почетка свагда се у Угарској чуло гласова, који окупацији осуђиваху, а данас ратни поход осуђују; тима се гласовима српски родољуби радају, недајући се, да ће се међу обема народима успоставити одношај трајног, искреног, сретног пријатељства. Као што је некад, пре толико векова обема народима од истока погибао грозила, тако им сад грози од запада, па за то и један и други треба да прене [крене?], те нек из повеснице учи.

1882

МЉ пре/око бр. 1450, концепти писма неком превасходитељству, почетком 1882 (види и МЉ-1534)

Ваше Превасходителство,

(брисано: Устанак ког је зла управа Аустрије изазвала у Ерцеговини има изгледа да ће се)

Моји саотачаственици, нагнани злом управом Аустрије а особито зако-ном о рекрутацији (брисано: устали су на оружје и) устају на оружје и кушају да ценом своје крви одбију са свог огњишта мрску Аустрију, која, као католи-чанска и неславенска држава, гони народност српску и иде наруку католицизму на штету православија.

За мене је ствар тешка, пак и стидна, стајати на страни и неделити опа-сности са мојом браћом.

Устанак који је букнуо у Ерцеговини и које ће се по свој прилици раз-ширити (брисано: по целој босни) и у Босну, изазвала је хрђава управа

Ваше Високо Превасходитељство,

Моји саотечественици, Ерцеговци, зазирући од (брисано: Аустријске) зле управе католичанске и неславенске Аустрије, озлојеђени (брисано: киње-њем свега што је српско и православно) фаворизирањем католицизма на штету православија и потиснути законом о рекрутирању војника, устадоше на оружје и кушају да ценом своје крви ослободу своје огњигште од присуства уопште мржене Аустрије. Устанак овај, (брисано: по свој прилици расшириће се и у Босну) може бити невремени, расшириће се на Босну.

1882

МЉ-1534 Писмо некеме у Русију, близу двора, првих месеци 1882 (концепт/копија; ранији концепти истог писма је МЉ – пре/око 1450)

Ваше превасходство,

Садашњи може бити невремени устанак који је букнуо у Ерцеговини и који ће се, по свој прилици разширити и у Босну, изазвала је Аустрија својом хрђавом управом, тлачењем свега што је српско и православно, и фаворизирајући све што је католичанско и најзад уводећи рекрутовање у те провинције.

Са страхом питам сам себе: шта ће бити са мојим бедним саотечственицима у њиховој неравној борби са Аустријом? Оће ли провиђење, кроз Русију, једину заштитницу Православија и Славенства, спасти моју отачбину од претеће јој пропасти?

Кад би Ерцеговци и Босанци, како православни тако и мухамеданци, имали средства да организују четничко ратовање, коме терен дивно иде на руку, они би могли продужити борбу са релативно малом штетом, а Аустрију би принудили на велике и дуготрајне губитке. Но да би се четничко ратовање могло организовати и у поретку одржати нужно би било, да се од Ерцеговаца и Босанаца православних и мухамеданаца, устроји једна народна влада, која би (бри-сано: прогласила) израдила и прогласила измирење и споразум између хришћана и мухамеданаца, и која би се, у име народа, обратила Русији и Европским државама и молила, да се аустријска војска повуче из Босне и Ерцеговине, и да се даде тим провинцијама, аутономија. У том случају Русија би имала оправдан повод да се заузме за нас.

Има двадесет и седам година од како сам почео да радим за слободу моју отачбине, а скороће бити двадесет година од како сам почео радити на измирењу између хришћана и потурчених Славена у Босни и Ерцеговини што најбоље сведочи моја прокламација на “Србе мухамеданског верозакона” од 22-е Јуна 1875-е године (.) Ја бих и сада похитао да с мојом браћом делим све могуће опасности али сам имао несрећу да навучем на себе злу вољу оних којим је више била на срцу свој сопствени интерес него интерес моје бедне отачбине, бојећи се да опет недођем међу два и три огња, принуђен сам да моју иако слабу, помоћ изкажем мојој отачбини.

Осим ових неслога које ме задржавају у овој стидној за мене неактивности ја са још спречен и тим што нисам рад радити противно назорима Русије у питању Босне и Ерцеговине. Провиђење је дало Русији мандат да она из понижења и робовања извлачи славене. То је јасно као дан. Па кад је тако, ја сматрам да ни једноме разумном патриоту није дозвољено да ради пре него буде знао шта Русија намерава са Босном и Ерцеговином. Јели њена воља да те провинције даде Црној гори? Или да их подели између Србије и Црне Горе? Или да од Босне, Ерцеговине и Ново-Пазарског пашалука образује једно аутономну државу, за сад, под сизеренством султановим?

(стр. 3)

Узев у призрење данашње духовно стање мухамеданаца у тим провинцијама а и великог броја православних, ова последња предпоставка најлакше би се могла остварити, јер би се мусломани, који су још знатна чињеница, противили, мање више, свим другим комбинацијама.

Ако би се хтело да се од Босне, Ерцеговине и Ново-Пазарског Пашалука хтело да се образује једна независна држава онда, по моме скромном мишљењу, било би у интересу скорог уједињења свију Срба, а у интересу и целокупног славенства, да се за владоца ове нове државе постави један од књажева из царско руског дома.

Молим, Ваше Превасходитељство, да изволите поднети Високој Царској Руској Влади, моју дубоку оданост и уверење о моме савесном покоравану и слушању свега онога што би Она благоволила наредити ми.

Имајући места подзревати да је могуће да је моја личност злонамерно представљена Високој Царској Влади у обратном виду находим за нужно у кратко изложити, Вашем Превасходителству, моју политичну исповест од које имају писмени докази код неколико Руса и других славена:

Ја желим и колико могу распростирем мисао о савезу између свих народа славенски под врховним

(стр. 4)

начелством Цара Руског и са усвојењем руског језика за саобраштајни језик између свих славена

Упореди:

AI, str. 375, br. 1534: Kopija pisma poslije okupacije nekome u Rusiju. 2 lista, kopija, ćirilica.

1882

МЉ-1541 Копија писма браћи у БиХ, предлаже дипломатску борбу против аустријске окупације, Београд, 5.III.1882

Браћо! Ви сте устали да изћерате швабе из наше драге домовине: Бог је добар и милостив, он ће вам помоћи и ви ћете добити оно што тражите ако сви хришћани и мусломани сложено устанете и мудро узрадите – Пријатеља имате по свијем крајевима свијета. Помоћи вам неће мањкати ако се одржите до лета, а надасве ако оснујете Народну Владу од десет петнес људи и то пола хришћана а пола турака.

Та Народна Влада треба да се обрати на све Европске државе и да тражи:

Да шваба изађе из Босне и Ерцеговине да Босна, Ерцеговина и Ново Пазарски Пашалук постану аутономна држава којом ће управљати синови Босне, Ерцеговине и Новог Пазарског Пашалука, а да се плаћа Султану годишњи данак.

Нико из јабане³⁸, крстио или клањао, да се немијеша у послове наше земље

(стр. 2)

кад бих знао да ћете се сви сложити и радити као што вам велим, ја бих дошао к' вама да заједно радимо о добру наше земље, па што Бог да и срећа јуначка

Пишите ми, браћо шта ви мислите радити

Поздрављам вас и сву браћу, јесам

5 марта 1882

У Београду

ваш брат

војвод М. Љубибратићу

Копија од писма ког је однео Петар Бабић из Трновице.

Упореди:

AI, str. 379(?), br. 1541: Копија pisma Миће Љубибратића poslije okupacije. Braći! Treba da se osnuje Narodna vlada koja će tražiti od evropskih sila da Austrija napusti BiH. 2 /1/ копија, ćirilica.

1883

МЉ-1523 Рад на измирењу мусл. и припремању устанка. Топчидерско брдо (Београд), 11. IX. 1883, концепт (недовршен односно није комплетно очуван), можда намењен Матији Бану, само мањи део овог текста у Љубибратић–Крушевац, н. д., VII/1955, 185 и даље (упореди МЉ-1543)

Касније написано на омоту Мићиним рукописом: “Рад на измирењу Правосл. и Муслимана на припремању устанка од 1862 до 1874 (1879?) г.”; испод тога, другом руком: “Микин доживљај у србији.”

Топчидерско брдо 11 Септембра 1883 године

Данас ми је био, по трећи пут, Томо Ораовац³⁹, родом из Куча. Он је рођак и пријатељ војводе Марка Миљанова Поповића такође из Куча.

Томо је написао неколико патриотских пјесама међу којима је и “Жалопјка”. Он је уредио и издао „Посланицу војводе Марка Сердару Јолу Пилетићу”

Влада Кнеза Николе грдно је гонила Тому и одлаци му је живот остао. Он је морао оставити Црну гору. Колико из разговора толико из његових пјесама мени се Томо види поштен патриота српски – овај би човјек могао послужити као апостол ослобођења и уједињења Српства. О што немам срестава да оснујем друштво “Србобранство” у коме би овај човјек могао учињети великих услуга? Нарочито зато, што је он рођак Марка Миљанова који жели српско уједињење, а и зато што је он присни пријатељ са Шаком Петровићем који неодо-

³⁸ Јабана – други крај, друга страна, туђина

³⁹ Касније је исти објавио кратку биографију М. Љубибратића: Томо П. Ораовац, *Три знаменита Херцеговца*. Београд: Издање аутора. Штампa Савић и комп., 1908, 8–22.

брава безумности цетињске владе, и најпосле зато, што има много познаника у црној гори и брдима.

Је ли искрен овај човјек? Да он није лукави претварач као што су већином црногорци? На ова питања може се одговорити тек пошто се добро

(стр. 2)

распита о њему.

Друштво за ослобођење и уједињење цијелог српства покушавао сам да оснујем први пут у Зиму 1863-4 са Владимиром Јониним Секретаром руског конзулата у Мостару, но није се могло успјети прво зато што покојни Лука Вукаловић није могао појмити потребу овог друштва, а друго зато што Леонтије Радуловић и још неки нијесу хтјели радити са Вукаловићем ког ја опет нисам хтио искључити. 1864 год долазио сам у Биоград и покушавао сам да са Ником Оканом оснујем овако друштво, но није се могло, јер ни Окан ни други, са којима сам о томе радио, нијесу то вруће прихватили. 1872 обновим ту радњу са Војводом Жарком Љешевићем, Зимоњићем и још многим Ерцеговцима и то се друштво раширило по већем дијелу Ерцеговине и тако сам буну могао дићи у 1873 год, и био бих је дигао да није Г. Јован Ристић, тадашњи Министар председник, отезао са одговором на мој предлог који сам му поднео у пролеће 1873.

(стр. 3)

Панајота, Баја Цеку и Илу нисам могао наговорити да ступе с' нама у Савез те да једновременно дижемо устанак. Панајот је ишао по овом послу у Букурешт к бугарском комитету, но бугари нехтедоше обвезати се на заједнички рад.

И турке Ерцеговачке кушао сам да добијем за народну ствар. Још 1861 године поведох ријеч са Ахметом Кавзићем из Требиња. Овај турчин био је кум са Луком Вукаловићем. Ахмета сам приволио за ову ствар и он се зарече да ће сваком приликом говорити о овом измирењу са требињским турцима. 1862 говорио сам о овој ствари са многим турцима у Мостару. Међу мостарским турцима, са којијем сам говорио о овој ствари, био је и Аћија Драче, велики фанатик. 1863 говорио сам о овоме Авдији Цвијетићу и Амет-бегу Ресулбеговићу. Сви су ови турци били вољни да се дође до споразума 1866 године пред што ћу поћи, по налогу Г. Илије Гарашанина, у Ерцеговину да организујем устанак који је имао букнути 1867.е Ја му неспоменух да сам разговарао

(стр. 4)

са неким турцима о измирењу и да ми се чини да би их било могуће привући на нашу страну, али да би им требало оставити имање и подпуну равноправност вјероисповједну. Први турци у Ерцеговини а и у Босни већином су потомци истурчене властеле српске, да није пропала српска држава, они би били православна властела и ми би смо морали с' њима поступати као што поступише други народи Европски. Г. Илија Гарашанин подпуно са самном слагао у тој ствари и топло ми препоручи да на томе радим. Дошав у Грахово пош(а)љем Мило-

ша Андријћа Бошку Зотовићу кнезу Љубомирском и препоручим му да он ради код Ресулбеговића. Бошко поведе о овом разговор са Адам-бегом Ресулбеговићем. Адам-бег му одговори одприлике овако: “Бошко, кад бисмо ми знали да ви доиста тако мислите, тако ми Бога и онога свијета, ја бих први узјао на хата и истргао сабљу на ове гологњате Азијатске

(стр. 5)

али се бојим, да ти неудараш ми с’леђа”. “Нећемо, Беже, јединога ми Бога.” одговори му Бошко. “Може бити, Бошко, да ти нећеш радити да осветиш стрица, али оће други радити да освете неко ђеда неко оца а неко стрица или брата” додаде Адем-бег. “Ама, беже, неће то бити кад се договоримо и закунемо једни другијем” “Бошко, нека ми раја неузме живот, нека ми недирне у дин⁴⁰, хрз⁴¹ и образ она ће ми отети имање паће ме доћерати да будем дрвар и водар, а ја то нећу бити волим по сто пута погинути. Него кад би хтио Бег-Милошев Син (који који шаље топове, пушке и џебану на цетиње и талуми⁴² црногорце) да нам ујамчи имање и да смо Сербез⁴³ Богу се молити по нашем закону, ми би драговољно пристали уз њега.” Ја сам овај разговор саопштио Г.Илији Гарашанину.

Да се, по предај(и) Београда, није одустало од устанка нема сумње да влада књаза Михаила неби радила на овој ствари.

Пад Г. Илије Гарашанина а после смрт књаза Михаила прекидоше

(стр. 6)

сваки рад на овом пољу као и на пољу ослобођавања срба у турској.

Кад је Намјесништво настало ја сам Г. М. Блазнавцу говорио и о покушајима за измирење са мухамеданцима. Први Намесник, Г. Блазнавац, покаже се готов да се ради на овој ствари. Ја одмах писах у Ерцеговину, и у пролеће 1869 дођоше два угледна турчина из Никшића. Одведох их Блазнавцу. Пошто се лијепо поразговараше са Блазнавцом, (брисано: устаде онај) поче прво онај старији турчин и рече: Господине шерашћере⁴⁴, јели тврда вјера Божја да неће бити пријеваре у ономе што (брисано: речемо) углавимо? “Вера божја биће тврдо све што уговоримо” одговори Г. Блазнавац. “Јестели истински каили⁴⁵ да нам недирате у мал⁴⁶, дин, хрз и образ и да будемо с' вама барабар⁴⁷ у свему? Запита турчин. Ми смо истински намерни да вам поштујемо имање, веру и све што вам је свето и да имате сва права која имамо ми, одго

⁴⁰ Дин – вера, верозакон

⁴¹ Рз, хрз, херз – поштење, част, образ

⁴² Талумити (се) – вежбати (се), поучавати (се)

⁴³ Сербез, сербес – слободан, смион, одважан; слободно, без страха, неусиљено

⁴⁴ Серашћер, сераскер, сараскер – главни врховни командант

⁴⁵ Каил, кајил – споразуман, спреман, вољан

⁴⁶ Мал – имање, иметак

⁴⁷ Барабар – раван, једнак; упоредно, заједно; једнако, исто, равно

(стр. 7)

вори Г. Блазнавац.

Тад устаде тај старији турчин и рече: “ја сам (тачке у оригиналу) из Никшића имам 400 пушака од мог браства, заклињем ти се Богом јединијем који је све јаратиса(о)⁴⁸, заклињем ти се и овијем и онијем свијетом и мојим умрлим часом, да ћу ти бити у интату са мојије 400 пушака кад твој пукне топ на османлију” Изговорив то сједе. Тад устаде онај млађи турчин и рече: “Ја сам (дугачко празно место) из Никшића имам 300 пушака од мојега браства, заклињем ти се Богом јединијем који је све јаратисао, заклињем ти се и овијем и онијем свијетом и мојим умрлим часом да ћу ти бити у интату са мојије 300 пушака код твој топ пукне на османлију” изговорив то сједе и он.

Г. Блазнавац им благодари и поведе се даље разговор о осталој Ерцеговини и Босни. Старији турчин рече Блазнавцу: Господине Серашћере, за Никшић немој мислити он је твој јер ће су наше 700 пушака ту су и остали никшићи. О Босни ти неумијем ништа рећи али за Ерцеговину ја мним, да

(стр. 8)

мореш ш’ њвом свршити исто као и с’ нами ако доведеш из сваког кадилука по два три главна турчина и ш’ њима уватиш вјеру као што си ово с’ нама. Блазнавац је те турке уљудно одпуштио и за њихове породице лијеп дар дао.

Послије тога ја сам Блазнавцу више пута говорио да би добро било да се настави та радња код других кадилука у Босни и Ерцеговини, но он није хтио ништа даље радити на томе – “Ја сам хтео видети да ли се то може постићи; кад буде требало ја ћу вам казати да радите -!! овај Блазнавчев поступак ја нисам могао себи протумачити – јели немарност или је зла воља? Ђаво сам зна.

1872 године, послије уговорене заклетве између мене и неколико Ерцеговца, ја се опет одам радити на ствари измирења са турцима у томе ми је био десна рука Михамед-бег Санџактарбеговић из Стоца. Мухамед-бег је био рођак сина

(стр. 9)

Амзи-бега Ризванбеговића, тетка му је за бегом Љубовићем, а ожењен је био за шћер једног бега из Јајца. Он је дакле могао на томе радити, а у његову се искреност могло поуздати прво зато, што је Омер-паша убио његовог оца и узаптио му већи дио имања и што су га османлије кињиле толико да је 1873 морао ускочити у Србију где је примио православну вјеру. Ово је онај Милош Туцовић које се 1876 јуначки борио као батаљони командир под Бијељином противу турака. Ја сам, кроз тога Санџактарбеговића, толико урадио, да су 1874 хтјели доћи у Биоград 7 првих бегова, 4 из Босне а 3 из Херцеговине, те да им Књаз Милан потврди дипломе и обећа да ће потврдити свијем онијем беговима који имају дипломе од ма ког Српског владара; да ће бити неприкосновена

⁴⁸ Јаратисати – створити

имовина сваког мухамеданца; да ће бити мухамеданци у свему равни хришћанима.

Кад им се ове дипломе потврде и даде им се увјерење подпуне једнакости, онда су, по мом договору, (брисано: имали) бегови узели на себе обвезу

(стр. 10)

да они уреде и подигну устанак у Босни и Ерцеговини; да прогласе сједињење са Србијом и пошљу депутацију Књазу Милану, која ће га молити да се прими владарства Босне и Ерцеговине.

Кад добих, кроз Санцактарбеговића, писмо од Амзибеговог сина и сазнадох да су они прешли на ту ствар и да су готови доћи у Биоград, ја одох код Министра Пресједника Г. Јован Мариновића и почех да му говорим о овоме, он ми недаде ни да довршим него ми рече: “Србија неможе бити стожер српства; Србија неможе бити уточиште тих револуционарских послова ово је било 27г Септембра 1874е године

Те ријечи Г. Јована Мариновића поразиле су ме као гром из ведрa неба. и зато му незнадох ништа друго одговорити него ово: Господине, ја (брисано: сам) (испочетка?) до сад сам (мислио да је Србија заиста стожер Српства, да је она уточиште свију Срба свију раде на уједињењу Српства, а кад ви

(стр. 11)

као министар пресједник, велите да није, ја вам морам вјеровати – збогом! –

Ето како државници српски нису умјели, или боље рећи нијесу хтјели, да раде на уједињењу српском. Њима је сва брига била ограничена на борбу око министарских столица.

И тако тај мој рад на измирењу са мухамеданцима пропаде. Ко може замјерити беговима што су се противу Србије јуначки борили?

У мојој прокламацији од 22г јуна 1875е године “на Србе мухамеданског закона”,⁴⁹ ја опет покушавах да их привучем у наше коло, и они почеше да приступају к нама, али и тамо то поквари зла воља црногорских државника.

Еле обједвије српске државе нијесу биле спремне да поведу ствар српског ослобођења и уједињења. Каогод су се Министри ове двије српске државе губе у борби око столица, тако се владари ових држава губе у таштом отимању Душановог наслеђа које већином у туђинским рукама.

Ми Срби морамо завијети

(стр. 12)

Срећној Италији која није имала него само једну и циглу народну династију, и тешко морамо се жалити на нашу несрећу што их имамо три.

Ове ће династије, уз припомоћ себичњака и ласкаваца и даље кочити точак српског ослобођења и уједињења.

⁴⁹ МЉ-155а и интегрално у Љубибратић–Крушевац, н. д., VIII/1956, 308

Морају се дакле двије одбацити а цигла једна узети за праву матицу око-
ло које да се скупѝ васколик народ српски.

На коју династију треба да падне овај избор? На ону која има највише
заслуга за цио народ српски

Дај да расмотримо све три данашње династије. Почмимо прво са црно-
горском:

Јесули Петровићи, од владике Данила до књаза Данила, учинили ишта за
целокупно српство било на политичном било на умном пољу? Врло мало ако
не готово ништа, јер су били духовни владари и црногорци су их толико мало
слушали, да нијесу имали моћи ни толико да обуставе

(стр. 13)

ратовање које су водила између себе црногорска племена, акамо ли да црногор-
це уздрже од робљења и убијања Срба Ерцеговачких, Зетских и Бококоторских.

Да књаз Данило је први Петровић који је успјо да црногорце задржи да
неплијену, робе и неубијају околне србе.

О просвјети српској и ширењу свијести српске у црној гори није било ни
трага.

Књаз Данило је први који је на томе заиста радио што је могао. Но сре-
ства су му била мала, живот кратак те тако није могао много урадити на том
пољу.

Књаз Никола пошао је путем књаза Данила и био би доста урадио да га
нијесу себичњаци и ласкавци одвели на пут којим идући није мање штете него
ли је користи учинио целокупном српству

Дакле пошто династија Петровића није могла, за двијеста и више годи-
на, дати него само једног човјека који има заслуга за сво српство, то је јасно да
она неможе бити предпостављена другим двјема.

Сад да видимо којој од

(стр. 14)

остале двије припада првенство.

1804 године, Србији у Шумадији устадоше на обијесне Дахије. Народ
изабра за својега врховног вођу Црног Ђорђа. Овај је био такѝ војнички ђеније
да би се с' њим могао поносити ма који народ у Европи. Он је освојио Биоград,
Смедерево, Шабац, Ужице и ослободио сву Шумадију од Дрине до Тимока. Он
је, као велики тактичар, разбијао у више битака бројем и спремом много над-
моћнију силу турску. Он је, као велики патриота српски и као ђенијални стра-
тег, пошао био на Сјеницу и Нови Пазар да освој ону средоточну тачку са које
је Немања једино могао преузети уједињење српских жупанија. Он је пајпосле
својим ђенијалним оком видио да ће владати цијелом Србистаном, од Дунава
до сињег мора, онај који буде владао Ново-Пазарским пашалуком

Но Црни Ђорђе мораде одложити извршење тога

(стр. 15)

дивног плана услед недаће која бијаше постигла његове војводе на источној стани Шумадије

Услед навале Наполеона I на Русију, Русија би принуђена да закључи мир са турском

Тад турска навали на Шумадију са свијех страна и продрије у срце Шумадије. Црни Ђорђе остави шумадију и пребјежи у Аустрију. Турци заузеше сву земљу и градове; сташе клати и на коље набијати – све бијаше пропало. Никад шумадија није доживјела горијех дана. Бјеснило и освета помамних турака непрестаје до Цвијети 1815 год.

1815 на Цвијети Милош Обреновић диже барјак у Такову и диже на оружје погажене и од својих главара остављене шумадинце, и води их на очајну борбу

Нешто бојем, нешто вјештином а нешто и митом Милош до 1833 ослободи сву Шумадију од Дунава и Дрине до Тимока

Напомена:

Мањи део са почетка овог рукописа цитиран је у Ljubibratić–Kruševac, *н. д.*, VII/1955, на првој страници и у напомени 2. На првој страници читамо: “Pokušaj osnivanja (“Društva za oslobođenje i ujedinjenje srpstva”) on spominje u jednom svom spisu koji je docnije, 11 septembra 1883 godine, na Topčiderskom Brdu pisao za Toma Oraovca.” (овде цитирано по рукопису тог чланка, МЉ-1601)

Упореди:

AI, str. 373, br.1523: Mića Ljubibratić, Topčidersko brdo, 1883. godina. Rad na izmirenju Pravoslavnih i Muslimana i na pripremama ustanka (1862–1879). 8 listova, kopija, ćirilica.

1883

МЉ-1536 Концепт писма из 1883. војводи Божи Петровићу Његошу (1846-1929), председнику црногорске владе, чије је име Љубибратић касније написао у врху прве странице. Осим доле наведених првих шест страница, концепт је интегрално цитиран у Љубибратић–Крушевац, н. д., V/1954, 172–191

Ваше Превасходство

Ево тече осма година од како је Пеко Павловић и његова дружина, а по заповијести своје владе, разђерао ерцеговачку скупштину и мене опљачкао.

Пет дана послје тога, ја сам из Дубровника, писао Њ.С.⁵⁰ и, тужећи му се на тај колико неполитични толико и разбојнички поступак, молио сам га да нареди да ми се врате моје ствари. У томе писму ја сам прорекао, да ће кроз Пека извршено дјело донијети зле посљедице за народну ствар.

⁵⁰ Писмо књазу Николи, 17. јула 1875; МЉ-163 и 332, интегрално у Љубибратић–Крушевац, *н. д.*, VIII/1956, 317–319

Његова свијетлост, увидив ругобу и неполитичност таког дјела, позва ме преко нарочитог човјека⁵¹ и (писмо?), на Цетиње гђе имаде доброту и похвале достојну снисходљивост заклету ми се са своје седморо ђеце, да он није наредио да се скупштина разђера нити да се ја опљачкам.

Да Вам говорим о залудном споразуму за сазивање нове скупштине на дан 15 Августа 1875е у м(анастиру) Косијереву, и о плану оперативном, то би било излишно, јер ви то знате будући сте лично учествовали при вијећању у књажевом двору. Али ја сумњам да Ви знате, да ми још нису враћене све отете ствари.

Тада ми је Њ.С. вратио новце, сат и ланац; а прстење и остале ствари обећао је, да ће ми их послати у Ерцеговину – што није учињено.

Два сам пута писао Њ.С. и искао моје ствари. Први пут из Линца и то 1 маја 1876е, а други пут из Биограду 1877е(.) у овом другом писму

(стр. 2)

послао сам и списак од мојих ствари(.) Но, на моје велико чудо, недобих ни своје ствари ни никаква одговора који би ме барем упућивао на стрпљење(.) Трећи пут сам писао Г. М. Врбици и лијепо сам га молио, да поради код Њ.С. те да ми се врате моје ствари. Но све ми је било за бадава, ја недобих своје!

Ја неznam, Ваше Превасходство, како треба класифицирати такав поступак

Мени је стајало на вољу, да још тражим своје ствари преко новина, преко суда; могао сам тужити Пека Павловића овдашњем суду и тражити да се казни као разбојник и да ми накнади штету. Али ја до сада нехтједох да ништа од тога учиним. А зашто? Зато што би злотвори српства, подигли грају на Црну гору коју ја штедим из побуда чистог патриотизма.

Али тамо као да немисле тако, него по свој прилици држе, да ја мучим зато што се бојим оног “отрова” или оне “кубуре” чиме ми се, у присуству Вашем и многих сенатора, пријетило 1875е и од чега се вељаше: “да се немогу сакрити ни у султанове димије”

Ако се тамо заиста тако мисли, онда молим га да ми се овом приликом дозволи казати: ја из страха немучим као год што сам се оном приликом у очи одговорио. “Ваша свијетлости, ја из страха ништа нерадим”! Кад сам онда онако одговорио, заиста ми се може лако вјеровати ово што сада говорим, будући сам онда мање имао повода пркосити смрти, јер још небијих изгубио наду, да ћу

(стр. 3)

виђети ослобођено и уједињено српство, јер се још небијих увјерио, да је српски народ и дан данашњи препун Косовских Бранковића и јадних себичњака, јер најпослије још небијих до овог разочарање нити се насркао горчила!

⁵¹ Војвода Машо Врбица

Што ми је мећало печат на уста, што ми је давало моћи да прегорим сам себе и ућуткам у себи и силно достојанство човјека прелазећи ћутке и неодговарајући на силество клевета и оцрњавања па ни на шкандалозни чланак у 14 броју “Гласа Црногорца” од 1876е, то није био страх од отрова и кубуре, него чврста воља да, од туђинског свијета сакријем једно грозно дјело које је учињено по налогу и у име представника једног дијела (брисано: Српског) моје отачбине.

Јер, нека ми се неупише у хвастање⁵² ово што ћу рећи: Сва амбиција моја састојала се, а и сада се састоји у овом правилу: Да се што више приближим савршенству правог патриоте. Тога ради неволим да се угледам на нашег Краљевића Марка који вељаше, да би се заинад потурчио, но би волио – кад би имао прилику а неби ме срце издало – угледати се на римљанина Куртијуса⁵³ који, за спасење своје отачбине, скаче у провалију.

Но кад би се баш и остварила та пријетња, мени се чини, да би то разбојништво шкодило више самоме разбојнику него мени. Одмах би свако пружио прст и повикао: Ено разбојника који неоставља навику! То би Европи дало опр(ав)дана разлога, да и даље задржи оне ружне придеве који су до

(стр. 4)

јуче прљали тај јуначки дио српског народа(.) А шта би мени шкодило? Само то што би се нешто прије времена у каос из ког сам ја, као и сва жива створења, изашао по закону творца васионе а не по мојој вољи.

У оном писму, од 1 маја 1876 из Линца (било је дугачко, имало је, чини ми се 56 страна, и дато је у руке Г. М. Врбици са молбом да га преда Књазу Николи) ја сам се тужио Његовој Свјетлости на оцрњавања и увреде којим ме је обасипао “Глас Црногорца” подсјећао сам га на правац мога рада у зачињању Ерцеговачког устанка, на сметње које су ми на пут стављали извјесни завидљивци, а може бити и неискрени пријатељи Њ.С. Књаза Николе по себице, а и Српства у опште. Шта више ја сам се Њ.В. отворено и искрено исповидио као што се побожни хришћанин исповиједа својему духовнику. И мислио сам, у својој простодушности, да ће Њ.С. чим прочита то писмо, наредити да се правдом замијени неправда која ми је учињена.

Но залуду ми нада, ја остах у заточењу а ствари ми се невратише.

Владари увјеравају, да су они намјесници и образац Божи – Бог је праведан – Дакле зашто се у правди неугледају на Богу? Ваљда би хтјели да се они уподобљавају Богу само говором а не и твором?

Ја мислим да би било у њиховом интересу да буду правични, јер их

⁵² Хваљење

⁵³ Марко Куртијус, староримски легендарни јунак

(стр. 5)

неби ништа тако украсило, а Богами ни утврдило, као правичност. Јер је правда, и само правда, устању учинити владоца, у маломе, оно што је творац свијех свијетова, у великоме.

А да ли су владоци дужни испуњавати оно што обећају? Ја мислим да јесу, ако оће да се не само уподобе Богу чији vele да су намјестници, него чак и да одговоре дужностима обична поштеног човјека.

Свето писмо каже да је Јехова давао извјесна обећања Авраму и Јакову, и да их је испунио.

Њ.С. по милости Божијој Књаз Црне горе и потомак једног Божијег угодника даде мени ријеч своју, да ће ми вратити ствари које су ми његови људи, а у његово име, отели; па ево још невраћа!

Дали постоји, каква разлика између обећања Јеховина и обећања Књаз Николина? Између жидова и мене? Јехова је давао своју ријеч без да је био дужан да је даје. Дакле чисто од своје добре воље. А Њ.С. Књаз Никола даде мени своју ријеч зато, што му је то правда налагала. Јер кад ми неби вратио, или обећао да ће ми вратити, моје ствари, онда нашто би то наличило?

Жидови су били смутљив, непослушан и непостојан народ; бунили су се против Јехове; предпостављали су му златно теле; убијали су и злостављали његове посланике и пророке; мучили су и, као лупежа, на крст разапели и срамном смрћу уморили његовог јединца Сина.

Доиста су била крупна неваљалства жидовског народа, но ипак Јехова остаде господар своје ријечи. Срећа

(стр. 6)

по жидове, па и по Јехову, што онда још небијаху дошли на свијет и у рај Лојолини⁵⁴ синови, а Бог и душа били би Саваота⁵⁵ обрлатили да узме натраг своју ријеч. Они неби марили што би Јехову навели да се бламира погазив своју ријеч: шта је њима брига за правдом, штали за чашћу па ма она била и Саваотова? само кад може триумфирати оно њихово обљувљено правило – “цјел освјештава срество”⁵⁶

Додуше жидовски гријеси били би дали лојолцима барем привидног изговора да Јехову наговарају на (брисано: да порече) на порицање својега обећања. Но што сам ја згријешио Књазу црногорском или његовој држави? Јесам ли ишта учинио што би могло оправдати ону хајку која је дизана на мене? оно оцрњавање (брисано: и оно нијекање) којим сам обасипан? оно писмено и усмено нијекање сваког мог удијела у почињању и радњи устанка од 1875е године?

Тако ми моје части савјест моја не само да нема ништа хрђаво да ми пребаци, него ми јасно и гласно виче: Љубибратићу ти си вјерно и поштено, (бри-

⁵⁴ Игњацио Лојола

⁵⁵ Саваот – хеленизовано Јеховино име

⁵⁶ Циљ оправдава средство

сано: служио, колико су ти твоје силе) у границама твојих сила, радио за српску отачбину; и правда би захтевала, и захтева, да те црна гора и њезин владаоц награде за твој ревносни рад од Априла 1855е до 21 Децембра 1875е.

Да ли моја савјест има разлога што ми овако виче, то ће пресудити Ваше Превасходство, ако изволи прочитати ово што слједује:

1885

Проглас добровољцима за рат против Бугарске 1885

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt (Hermannstadt), XII/3645, 7.12.1885, 1220 (2):

Ljubibratics wurde vom Minister Garaschanin wegen der Bildung von Freiwilligenkorps zum Hoflager beschieden. Derselbe hat auch zur Anwerbung eines Freiwilligenkorps nachstehenden Aufruf erlassen: "Zum Kampfe Serven! Zum Kampfe Helden! Zu uns, ihr Serbenfreunde! Wer Tapferkeit und guten Willen hat, eile unter König Milan's und des heiligen Vaterlandes Fahne. Zur Fahne! Ihr Brüder! Helden! um der Welt zu beweisen, daß wir würdige Söhne unserer ruhmreichen Väter sind, die auf den ersten Ruf der Schlachtposaune für die heilige Sache das Vaterlandes, das Leben verachtend, in den Kampf feilen. Auf zum Kampf, Brüder! Helden! Gott und seine Gerechtigkeit sind mit uns. Wir kämpfen um das heiligste Kleinod, um das Erbteil für das serbische Vaterland. Auf baldiges Wiedersehen auf dem Schlachtfelde, wo mit Euch kämpfen wird Euer Bruder Michael Ljubibratics, Vojvode."

1886

МЉ-1531 Устав младог српства (концепт); текст споменут у Љубибратић–Крушевац, *н. д.*, VII/1955, 195; друга верзија послата Т. Ораовцу?; по самом Ораовцу (*Три знаменита Херцеговца*, Београд, 1908, 21), рад на уставу је завршен маја 1886; Љубибратић је 13. марта исте године постао начелник Округа Пирот

(ОМОТ)

Устав Младог Српства Оро Српског Царства са грбовима свих земаља

(стр. 1)

Програм Младог Српства. (касније додато: основено 1872)

1° Младог Српства цел је ослобођење и уједињење свих српских земаља;

2° Облик владавине јесте уставна монархија.

3° Младо Српство признаје Краљевину Србију за стожер Српства и радиће да се њој приједине све остале земље Српске.

4° Младо Српство признаје за свог владоаца краља Србије и ставља себи у свету дужност да ради да га признају и сви остали Срби.

5° И по томе ће Младо Српство узбујати и одбијати све покушаје и све наме-тања која би, ма од кога и ма од куда била, ишла на преврат Српског престола.

6° Младо Српство, сматрајући Србе православне, Србе римокатолике и Србе муслимане за равноправне синове једне отачбине, радиће да у свима загреје љубав спрам ње, и да их упозна са њиховим дужностима спрам заједничке домовине.

7° Младо Српство, радећи на ослобођењу и уједињењу Српства, биће свагда готово да подпомаже сваку радњу којој буде цел ослобођење ма ког Славенског народа

(стр. 2)

8° Младо Српство изицаће мисао савезу целокупног Славенства, а то на осно-ву унутрашње самоуправе сваког појединог племена Славенског.

9° Младо Српство, поштујући слободу и самосталност свих суседних народа, радиће да се оствари начело народности, како би нестало неправде по којој неки народе угњетавају друге.

10° Младо Српство, да би постигло цел ослобођења и уједињења Српства, слу-жиће се уобичајеним средствима: Пропагандом, печатном и, најпосле, оружјем

11° И ступаће у сношаје и савезе са подобним друштвима Италије, Грчке, Румуније, Мађарске, Бугарске и т.д.

12° Младо Српство (брисано: неће ништа пропуштити) настојаће да Српском ослобођењу и уједињењу задобије симпатију Европских народа.

Упореди:

- Томо Ораовац, *Три знаменита Херцеговца*. Београд: Издање аутора. Штампa Савић и комп., 1908, 19–21 (шира верзија програма истог друштва)

- AI, str. 375, br. 1531: Program i Ustav “Mladog srpstva” (Osnovano 1872. godine) 4 /1/ kopija, ćirilica.

1886 (?)

МЛБ-1531 XII. ставки националног програма (1886?), за Т. Ораовца? (набројано је 11 ставки)

(стр. 1: I–VII; стр. 2: VIII–XI)

I. Треба уливати уздање на Србију у свим Србима ван граница Краљевине, а нарочито у Србима: Босне, Ерцеговине, Далмације, Ново-Пазарског пашалука и Старе Србије.

II. Треба да се оживи мисао о уједињењу свих Српских земаља. Ова мисао, ако се вешто распростре по целом Српском народу, ућушкаће [партајске?] дина-стичне и религиозне супротности

III. Србе мусломанске вере у Босни, Ерцеговини и Ново-Пазарском пашалуку треба задобити за Српску ствар.

IV. Срби католичке вере у Босни и Ерцеговини заведени су својим свештенством које је већином за Аустрију, зато на њих треба деиствовати само преко католичких Срба у Дубровнику и Далмацији

V. Талијанске насеобине у Далмацији противне су Аустрији и Хрватима а симпатишу Србима зато их треба мазити.

VI. Бугарску пропаганду у Старој Србији треба сузбијати помоћу Грка и Турака

VII. С турцима треба да будемо у што је могуће већој љубави све дотле док недобијемо Босну, Ерцеговину и Нови Пазар.

VIII. С' Грцима треба такође тражити споразума. Види моје писмо Леониди Булгарису. Између нас и Грка треба радити на подели Балканског полуострова.

IX. Арнаути се деле на два племена које живе између себе у највећем антагонизму. Јужни Тоске иду Грцима, северни, Геге, иду Србима. Северни су љути на Србе од последњег рата. Они су суров и грабљив народ; они вољу да носу оружје и да служе као најамничка војска. Треба их узимати у пандуре и расијавати их на све крајеве. С Арнаутом треба врло вешто поступати па ћете служити као верно псето.

X. Црногорски Срби у опште нису задовољни ни са својим правитељством ни са убоштвом⁵⁷ које производи из неплодности земљишта. Треба их обавестити да ће прво (брисано: нечитка реч) и друго престати кад ступе у заједницу са (осталом?) Србиом.

XI. Треба ступити у пријатељске односе са талијанском иридентом, Грчком Етерион⁵⁸ која постоји под именом “Лега Хелено-Латина и са мађарском опозициом а особито са Кошутовцима којих је орган Еђертетеш”⁵⁹

Упореди:

AI, str. 375, br. 1531: Program i Ustav “Mladog srpstva” (Osnovano 1872. godine) 4 /1/ копија, ćirilica.

1878. или касније

МЉ-1435 О оснивању друштва “Србистан”, концепт (вероватно из 1878. или доцније)

Оснива се друштво (брисано: ослобођења и уједињења Српског народа.) (брисано: Друштво ово зваће се) “Србистан” коме је цел (брисано: ослобођење и) уједиње Српског народа Србије, Босне, Ерцеговине, Црне Горе, Зете и Старе Србије, Боке Которске, Дубровника па до ријеке Цетине [требало би: Цетине].

⁵⁷ Убоштво – сиромаштво

⁵⁸ Хетерија, тајно грчко друштво

⁵⁹ Egyetértés

Упореди:

AI, str. 355, br. 1435: s.a. s.d. O osnivanju društva "Srbistan" kome je cilj ujedinjenje srp. naroda. 1 list, ćirilica, koncept.

1878. или касније

МЉ-1436 С обзиром на то да Србија и Црна Гора нису кадре да присаједине БиХ, нужна је помоћ Славенофилског комитета, концепт (1878. или касније)

1. Почем ни Србија ни Црна Гора немогу при јединити Босну и Ерцеговину, треба радити да ове провинције стеку што више услова за самостално развијање.

2. С погледом на разлику вера, оскудности способних људи и срестава у тим провинцијама, нужно је да Славенофилски комитет у Русији, узме на се дужност да под помаже материјално и умно, развитак у тим провинцијама.

Упореди:

AI, str. 355, br. 1436: s.a. s.d. Ni Srbija ni Crna Gora ne mogu prisajediti BiH, Slavenofilski komitet treba potpomagati te provincije. 1 list, ćirilica.

1878. или касније

МЉ-1529 Одломак прегледа историје Црне Горе до књаза Данила

и Србију; док се један део Срба јуначки боре од Сињег Мора до тихог Дунава дотлен се други мире са непријатељем, трећи остављају отачбину и беже у туђинство, трећи примају ислам и окрећу мач на своју рођену браћу; док Бушатлија (Црнојевић) срне на Црну гору са тридесет тисућа потурица да прегазу Цетиње и опусту Боку Которску дотлен га Пивљанин Бајао, са тридесет соколова, дочекује и мре на Вртијелци, а поп Андоровић у Боци Которској га срета се две пушке мале и виче му: "Нећеш даље потурицу, и у прси му кресне обе пушке ал га, пусте, преварише те мученички испусти душу; док црни Ђорђе Сјеницу осваја и Новом-Пазару наступа дотлен младен издаје Каменицу; док Милош заморавске округе задобива, Шумадију од дугих напора опоравља, у Старој Србији, Ерцеговини и Босни устанке спрема дотлен га себичњаци гоне у туђинство; док Данило уређује црну гору, одвикава црногорце од нафтања на имање па и живот своје браће у Ерцеговини, Зети и Боки Которској, прикупља око себе Ерцеговце, Зећане и Бокезе, разбија турке на Граову, ограничава Црну гору и добија Граово и Жупу Никшићку,

Упореди:

AI, str. 374, br. 1529: Uzroci neuspjeha hercegovačkog ustanka. 2 lista, kopija (prvi dio nedostaje)

1878. или касније

Промеморија (припрема устанка у Херцеговини), Архив Историјског института САН, Фонд Јована Ристића, бр. 17/303, сигн. XVII/1

У зиму 1865–66 запита ме Г. Гарашанин: Би ли се могао приредити устанак у Ерцеговини? Ја му одговорим да може. По том ми наложи, да му поднесем писмени предлог и да назначим трошак.

Г. Гарашанин, прочитао мој предлог, рече: да га усваја и нареди ми да се спреим за полазак, и да радим да се у Ерцеговини приготови устанак за 1867. му годину

У моме предлогу искао сам, да ми се одреди 25 дуката месечне плате и да ми се додаду још три друга Лука Петковић, Спасо Асановић и Дамјан Паријез са платом од пет дуката месечно.

Г. Гарашанин каза ми: “Ви сте били капетан у Ерцеговини, и ми вас примамо за капетана – ваша је плата 20 дуката(.) То ћете имати дотле док

(стр. 2)

се почме акција, а после ћете бити унапређани по вашој заслуги. А што се тиче тих људи, морамо их, за сад, оставити без плате, јер имамо много трошкова па нам ваља штедети за прече потребе”

Ти људи били су ми од преке потребе за крстарење по разних крајевима Ерцеговине, па приметих Г. Гарашанину, да без њихове помоћи нећу моћи свршити како ваља, но да сам ја готов, ради бољег успеха нашег рада, уступати по пет дуката све до почетка акције, а остало нека дода држава. Г. Гарашанин, захвалив ми на патриотичном некористољубљу, пристаде на то.

У пролеће 1866, ја и ти људи одосмо у Ерцеговину, или правије у Црну гору из које смо имали радити.

За годину дана радње учињено је толико, да би био устао сав народ између Црне горе и Неретве. Само да је Србија заратила 1867

(стр. 3)

у Пролеће 1867 бих позван у Биоград, гђе одредише Г. Јеврема Марковића и Миту Ковачевића да иду самном у Ерцеговину. Наш одлазак одлагао се од дана до дана и тако прође 1867 година.

Мени рекоше да останем у Београду.

1868 Г. Блазнавац смањи моју плату од 15 на 14 дуката. Ја сам се жалио Г. Блазнавцу на ту неправду, и он ми обећа, да ће се исправити – но тако остаде.

Неколике године касније смањише ми плату на 10 дуката! – Од двадесет на петнаест; од петнаест на четрнаест; од четрнаест на десет!!! Е Богами, неверујем да се тако што икоме и игђе догодило, осим Љубибратићу у Србији! Ма колико да сам био патриот опет немогах поднети то ругло, него захвалих на плати.

При концу 1875 године долазио је к мени један човек од стране Српског Министарства, и понудио ме да пређем

(стр. 4)

у Босну и да узмем управу над тамошњим устанком. – Србија ме прима за свог војводу; Србија признаје све официре које ја будем произвео; Србија ће послати ми неколико официра и под-официра, пушака, новаца и, ако буде могуће, који топ.

Србија ми је све то обећала као што сведоче телеграми и писма, но ништа није послала! Ништа није учинила!

II.

ТРАГОВИ МОЖДА НЕСТАЛИХ ДОКУМЕНАТА

МЉ-508 Београд, 24.3.1877, Шчербаку

AI, str. 125, br. 508: 1877. g. marta 24. Mića Ljubibratić, Beograd, dr Šćerbaku. Mišljenje Ljubibratića je da se nastavi rat, da slavljenski komitet ne bazira svoju radnju na Crnu Goru, niti na Srbiju već na oslobođenje naroda. 2 lista, kopija, ćirilica.

Милорад Екмечић, Национални покрет у Босни и Херцеговини, у: Андреј Митровић (уредник), *Историја српског народа*, VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 1983, 604–648, овде 606: Он се ухватио за замисао да се оснује један словенски комитет у Русији који “не треба да своју радњу базира на личности, т.ј. ни на Црну Гору ни на Србију, него на ослобођење народа, па да овај изрази своју жељу за сједињењем са оном од ове две државе која му даде боље услове за развитац.”

МЉ-547 Београд, 9.8.1877, непознатој особи, о руским контактима

AI, str. 135, br. 547: Razgovori s Rusima o njihovim ciljevima. 2 lista, original, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 606–607: На тим сусретима (Муравцов, Хитрово) уверио се да Русија не жели уједињење Србије и Босне. Чак му је речено да се “Србија може пољубити у ... па опет неће добити Босну!” Није могао да похвата руске конце и “по ономе што они раде и говоре, рекао бих да не желе видети слободно и уједињено Српство” [...] Основна ствар за успешан почетак у тој делатности представља историјско помирење православних, муслимана и католика, а пре свега православних и муслимана. Аграрно питање би требало заувек жртovati, те муслиманском племству јемчити поседе на којима би им кметови давали старе намете преко државне управе а не непосредно. Због тога први задатак привремене владе јесте “помирење са Мухамеданцима и Католицима. Ово није могуће постићи него само на основи религиозне и грађанске равноправности и на проналаску начина како се не би сувише оштетили материјални интереси. Права захтијева и добро схваћена политика налаже освештење вјерозаконске и грађанске равноправности. У овоме се не смијете ни најмање затезати. Што се

тиче ујемчења Беговских интереса тај је [проблем] најтежи али ми морамо у томе радити и ови пут бити попустљиви – у ниједној држави није се могло извести потпуно уништење спахинских права. Наше ће спахије брзо осиромашити и распродати своја имања, чим отимањем не буду могли накнађивати своја раскоштва. Требало би да се давање господарима земља сведе на сталну своту коју ће тежаци давати држави, а држава господирима. Тако би се избјегао сам додир између Бегова и тежака”.

МЉ-561 Београд, 10/22.9.1877, И.Л. Вуличевићу⁶⁰

AI, str. 139, br. 561: 1877. g. septembra 10/22. Mića Ljubibratić, Beograd, Vuličeviću, Trst. Želio bi pomoć iz Zadra da pomognu braću u BiH. Nažalost ja uvidjam da u Jugoslavena još nema čiste političke svijesti – još se oni gube u religioznim i plementskim predrasudama – još nije zrela naša narodna stvar. 2 /1/ latinica, kopija.

М. Екмечић, *н. д.*, 607: У Далмацију је поручио: “На жалост ја увиђам да у Југословена још нема чисте политичне свијести – још се они губе у религиозним и племенским предрасудама – још није зрела наша народна ствар! Требало би радити да Босна и Ерцеговина стекну своју самоуправу под којом би се могла развити мисао југословенске заједнице.”

МЉ-582 О образовању Народног вијећа, Београд, 19.11.1877, Станку (Скулићу – по М. Екмечићу, *н. д.*, 607)

AI, str. 145, br. 582: 1877. g. novembra 19. Mića Ljubibratić, Beograd, Stanku Kuijen, Šamac. Neka se Narodno vijeće sastavi od 10-20 lica i neka se podjeli na odsjeke. Razrađuje zašto će se koji odsjek starati. 2 lista, original, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 607: “То је време кад је његова преписка препуна жучи против Аустрије и заклетав да би се рађе потурчио него прихватио аустроугарску окупацију. У исто време почиње његово приклањање замисли о самосталности Босне и Херцеговине као мањем злу од окупаторског режима. Тада је повезао неколико предузимљивих људи (Станко Скулић, Васо Видовић, Триво Амелица, Шкорић и Васо Пелагић) којима је у септембру 1877. поручио да образује једну привремену владу, “Народно вијеће” од 10 до 20 људи коју ће поделити на четири одсека: војни, финансијски, унутрашњи и извањски.

МЉ-616 Београд, 14.12.1878, Серафиму Перовићу

AI, str. 153, br. 616: 1878. g. februar 14, Beograd, Serafimu Peroviću. Pokušaj Miće Ljubibratića da se nađe rješenje za Hercegovinu u skladu sa težnjama ustanika i podnesenim žrtvama, gdje se ukazuje na potrebu saradnje sa Muslimanima. 2 lista, kopija, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 607: У време пред Берлински конгрес, Љ. је саветовао да се великим силама упуту једна представка и да хришћани обеју вера “изиђу на сусрет са помирљивим понудама” муслиманима.

⁶⁰ Људевит Вуличевић (Цавтат, 1839 – Напуљ, 1916), књижевник, новинар, проповедник

МЉ-640 (упореди: МЉ-1539) 20.6.1878 (са босанске границе?), проглас војводе М. Љубибратића “Драга браћо Аге и Бегови”

AI, str. 159, br. 640: 1878. g. juna 20. Draga braćo Age i Begovi! Pismo agama i begovima u kome ih obavještava da se na Berlinskom kongresu priprema zaključak da Austro-Ugarska okupira BiH, pa ih poziva na zajedničku odbranu. 1 list, ćirilica, kopija.

М. Екмечић, *н. д.*, 607: А кад је (Берлински) конгрес почео да заседа, он је поново послао прокламацију на “аге и бегове” да заједно са хришћанима као народ “једнога подријекла, једне крви и једнога језика” организује отпор окупацији: “Шваба је на прагу наше домовине! Заборавимо наше зајевце, опростимо једни другима братску крв што је између себе пролисмо.”

МЉ-643 (упореди: МЉ-1540) са босанске границе, 10.7.1878, проглас у име више лица “Драга браћо Мухамеданци и Хришћани у Сарајеву”

AI, str. 160, br. 643, 1878. g. jula 10, Draga braćo Muhamedanci i Hrišćani! Ponovni pokušaj zajedničke saradnje Hrišćana i Muslimana u momentu kad Austro-Ugarska dobiva okupacioni mandat za BiH. 2 lista, kopija, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 607–608: После Берлинског конгреса, са групом пријатеља је “са босанске границе” упутио позив “Мухамеданцима и Хришћанима у Сарајеву”, одобравајући њихово помирење и одлучност да се заједно одупру окупационим трупам. Саветовао им је да у Сарајеву створе заједничку привремену владу која ће прогласити “измирење Мухамеданаца и Хришћана на основи политичне, грађанске и вјерозаконске равноправности”; о томе треба обавестити велике силе и одмах позвати цео народ на оружје. Један емисар је послан са границе у Сарајево „који ће усмено исказати све наше жеље”.

МЉ-682 Покушај измирења са муслиманима српске народности у Санџаку Фебр. 1879, “Превасходитељству” (можда славјанофилском вођи Васиљеу у Петроград – М. Екмечић, *н. д.*, 606)

AI, str. 170, br. 682: 1879.g. februar. Pokušaj izmirenja sa muhamedancima srpske narodnosti u Sandžaku. 2 lista, kopija, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 606: Још 1874. водио је херцеговачког Ибрахим-бега Ризван-беговића председнику српске владе Мариновићу, како би српску званичну политику одвратио од традиционалног неповерења у овакве покушаје, али је Мариновић одбио да од Србије направи “стожер српства”.

М. Екмечић, *н. д.*, 608: Победа Аустро-Угарске и окупација 1878. нису прекинули ове планове. Љубибратић је и после престанка оружаних отпора (“у јесен 1878”) имао неколико тајних састанака са босанско-херцеговачким (наводи имена: Мехмед Алибег Видаић, Хадибег Јањарац, Омербег Ћемерлић “и још 7-8 Бегова и Ага Босанскијех”) који “веома радо пристадоше на све тачке измирења и на план за борбу”. Као услов за то постављали су следеће: уверљив изглед да ће службена српска влада, Турска и Русија помоћи овај подухват, због чега је Љ. и ишао у Русију.

МЉ-688 Рим “на ускрсење 1879” Преложеније патриотима свесловенства (по М. Екмечићу, *н. д.*, 608)

AI, str. 172, br. 688: 1879. g. april. Mića Ljubibratić, Rim, Atanasiju Vasiljeviću Vasiljevu, Ridingeru u Petrograd, Persijanu Carsko ruskom ministru rezidentu u Beogradu. Kopija predloženja patriotima sveslavenstva. Obrazovanje sveslavenskog komiteta, čvrst savez svih plemena, sloboda vjeroispovijesti. 2 lista, kopija, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 608: У пролеће 1879. написао је правила за један општесловенски комитет.

МЉ-696 Београд, 22.6.1879, пријатељу

AI, str. 174, br. 696: 1879. g. juna 22, Beograd, Dragi prijatelju! Pisao je o potrebi obrazovanja jednog sveslavenskog društva koje bi radilo za napredak. Čekao je odgovor ali ga nije primio. 2 lista, original, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 608: Његова писма откривају широк план који је замислио, али истовремено опомињу да иза тих хартија не морају увек стајати и реални подухвати. Ради ових планова путовао је и у Италију и неколико пута се јавио из Рима.

МЉ-705 Београд, 20.8.1879, А.В. Васиљеу

AI, str. 176, br. 705: 1879. g. avgust 20. Beograd, Atanasiju Vasiljeviću, Vasiljevu, Petrograd. Piše o Aleksi Jakšiću koji nije više onaj raniji. U Novi Pazar na dogovor nije htio ići bez novca. Kad se vratio iz Rusije otišao je u Novi Pazar i rekao da će dobiti od Rusije pomoć ali oni traže novčanu. Čini mu se da su neozbiljni ti članovi komiteta. 2 lista, kopije, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 609: Са Јакшићем су отишли Станко Скулић и Шпиро Мандић, војводе из прошлог устанка, а Љубибратић им је пре одласка дао писмене “основе за измирење са Мухамеданцима и услове какве треба везати са Портом.

МЉ-759 Топчидерско брдо (Београд), 18.11.1881, митрополиту Михаилу⁶¹

AI, str. 190, br. 759: 1881. g. novembar 18. Beograd. Njegovom visokom mitropolitu srpskom Mihailu. O nezadovoljstvu Srba i Muslimana na austrijsku vladavinu. Vlada srpska treba da proglasi ravnopravnost Srba i Muslimana, da pozove sve na oružje, da izašalje deputaciju u Carigrad, Petrograd, London, da rukovodi narodnu vlast. Kopija, 2 lista, ćirilica.

М. Екмечић, *н. д.*, 609: Озбиљна и трајна сметња у овим покушајима било је гледиште тадашње Србије да се треба попуштати Аустро-Угарској, па је разумљиво што је круг око Љубибратића све више долазио до убеђења да праву помоћ треба очекивати од Русије, Турске, Бугарске и српских радикала. Још се увек не може сазнати шта су све предузимали да би успели у томе. У нов. 1881, кад се већ говорило о побуни у Херцеговини, Љубибратић је предложио да се на простору између Дрине и Лима образује привремена влада.

⁶¹ Михаилo (Милоје Јовановић), митрополит 1859–1881. и 1889–1898.